CUGETĂRI

1. Dintre toate lucrurile care sunt pe lume, unele depind de noi, iar altele nu. Cele care depind de noi sunt opiniile noastre, mişcările noastre, dorinţele înclinaţiile şi aversiunile noastre – într-un cuvânt, toate acţiunile noastre.

2. Cele care nu depind de noi sunt trupul, bunurile, reputaţia, demnităţile, într-un cuvânt, toate lucrurile care fac parte din acţiunile noastre.

3. Lucrurile care depind de noi sunt libere prin natura lor, nimic nu poate să li se opună sau să le oprească; cele care nu depind de noi sunt sclave, slabe, dependente, supuse miilor de obstacole şi inconveniente, cu totul străine de noi.

4. Aminteşte-ţi deci că, dacă tu consideri libere lucruri care prin natura lor sunt sclave şi proprii ţie pe cele care depind de altcineva, vei întampina la fiecare pas obstacole, vei fi rănit, tulburat şi te vei plânge de zei şi de oameni, în timp ce considerând al tau ceea ce-ţi aparţine de drept şi străin ceea ce e al altcuiva, nimeni nu te va obliga să faci ceea ce vrei, nu te vei plânge de nimeni, nu vei acuza pe nimeni, nu vei face nici cel mai mic lucru împotriva ta însuţi, nimeni nu-ţi face face vreun rău şi nu vei avea niciun duşman, căci nimic rău nu ţi se va întâmpla.

5. Dacă aspiri deci la bunuri atât de importante, aminteşte-ţi că pentru a le dobândi nu trebuie să munceşti puţin şi că, în ceea ce priveşte lucrurile exterioare, trebuie să renunţi la ele complet, iar pe altele să le amâni. Căci dacă încerci să le împaci pe toate, urmărind şi aceste bunuri şi bogaţia şi demnităţile, e posibil să nu le obţii pe acestea din urmă pentru ca ţi le-ai dorit pe celelalte, dar cu siguranţă nu vei reuşi să dobândeşti acele bunuri, singurele care ţi-ar putea aduce libertatea şi fericirea.

6. Astfel, în faţa oricărei năluciri dureroase, fii pregatit să spui: “Nu exişti decât în imaginaţia mea, nu eşti ceea ce pari.” Apoi, examineaz-o cu atenţie, aprofundeaz-o şi, pentru a o sonda, serveşte-te de regulile pe care le-ai învăţat, mai ales de prima dintre ele, de a şti dacă lucrul care îţi dăunează face parte dintre cele care depind de noi, sau din celelalte; şi, dacă e din cele care nu stau în puterea noastră, spune-ţi fără să şovăi: “Asta nu mă priveşte”.

7. Aminteşte-ţi că a obţine ceea ce îţi doreşti reprezintă sfârşitul dorinţelor tale şi că sfârşitul temerilor tale înseamnă a evita lucrurile de care te temi. Cel care nu obţine ceea ce îşi doreşte este nefericit, iar cel care se loveşte de lucrul de care se teme se simte mizerabil. Deci, dacă nu ai aversiune decât pentru ceea ce e contrar binelui tău şi depinde de tine, nu te vei lovi niciodată de lucrul de care te temi. Dar dacă te temi de moarte, de boală sau de sărăcie, vei fi

nefericit. Transpune-ți deci temerile, fă-le să treacă de la lucrurile care nu depind de noi la cele care depind, iar în privința temerilor tale, suprimă-le în întregime pentru moment. Căci, dacă îți dorești unul din lucrurile care nu stau în puterea noastră, nu ești încă în stare să le cunoști pe cele pe care e bine să ți le dorești. Așteptând să fii în stare, multumește-te să cercetezi lucrurile sau să fugi de ele, dar încet, întotdeauna cu rezerve și fără grabă.

8. În fața fiecăruia din lucrurile care te distrează, care servesc nevoilor tale sau pe care le iubești nu uita să-ți spui în sinea ta ce e de fapt acel lucru. Începe cu cele mai mici. Dacă iubești un vas de pamânt; dacă se sparge, nu vei fi tulburat. Dacă-ți iubești fiul sau soția, spune-ți că iubești o ființă muritoare și, dacă moare, nu vei fi deloc tulburat.

9. Când ești pe punctul de a întreprinde ceva, gândește-te bine ce reprezintă lucrul pe care îl vei face. Dacă urmează să te îmbăiezi, reprezintă-ți ceea ce se petrece de obicei în băile publice: oamenii care aruncă cu apă, se împing, își aruncă injurii, fură. Vei fi mai sigur de ceea ce vrei să faci dacă îți vei spune înainte: ”Nu voiam să mă îmbăiez, ci să-mi păstrez libertatea și independența, iar dacă m-aș supăra, mi le-aș pierde.”

10. Ceea ce-i tulbură pe oameni nu sunt lucrurile, ci opiniile pe care le au despre ele. De exemplu, moartea nu e deloc un lucru rău, căci dacă ar fi fost, i-ar fi părut astfel și lui Socrate; dar opinia pe care o avem, ca *moartea e un rău,* iată răul. Deci atunci când suntem contrariați sau triști, să nu-i acuzăm pe alții pentru aceasta, ci doar pe noi înșine, adică opiniile noastre.

11. A-i acuza pe alții pentru nefericirea ta e o dovada de ignoranță; a nu te acuza decât pe tine însuți, e o dovadă că începi să înveți, iar a nu-i acuza nici pe ceilalți, nici pe tine e un semn că ești deja instruit.

12. Nu te lăuda niciodată cu vreo calitate străină. Dacă un cal ar spune cu mândrie: “Sunt frumos”, acest lucru ar fi suportabil, dar tu, când spui mândru: “Am un cal frumos” trebuie să știi ca îți atribui gloria de a avea un cal frumos. Ce e al tău în asta? Uzul imaginației tale. De aceeea, atunci când, utilizându-ți imaginația, vei urma natura, atunci vei putea să fii mândru, căci vei fi mândru de un bun care-ți aparține.

13. Dacă într-o călătorie pe mare vasul tău intră într-un port și ești trimis să iei apă, tu poți, la întoarcere, să culegi o scoică sau o ciupercă, dar fără a înceta să te gândești la vasul tău și întorcând mereu capul, de teamă să nu te cheme cârmaciul, iar dacă te cheamă, trebuie să arunci tot și să fugi, de teamă ca nu cumva, dacă-l faci să aștepte, să nu fii aruncat pe vas cu mâinile și picioarele legate ca un animal. La fel se întâmplă și în călătoria acestei vieți: dacă, în loc de scoici sau ciuperci, ți se dă o soție sau un copil, tu îi poți lua; dar, dacă te cheamă cârmaciul, trebuie să alergi la vas și să lași tot, fără a privi în urmă. Iar

dacă eşti bătrân, nu te îndepărta prea mult de vas, de teamă să nu vină cârmaciul să te cheme, iar tu să nu fii în stare să-l urmezi.

14. Nu pretide ca lucrurile să se întâmple aşa cum doreşti tu, ci aşa cum se întâmplă şi vei prospera întotdeauna.

15. Boala e un obstacol pentru trup, dar nu pentru voință, atâta timp cât aceasta nu slăbeşte. "Șchiopătez". Iată un inconvenient pentru piciorul meu, dar nu şi pentru voința mea. Spune-ți acelaşi lucru pentru toate accidentele care ți se vor întâmpla, şi vei descoperi că există întotdeauna un inconvenient pentru altceva, dar nu pentru tine.

16. Pentru fiecare obiect care ți se înfățişează, aminteşte-ți să te întorci către tine însuți şi să cercetezi ce virtute ai pentru a folosi bine acest obiect. Dacă vezi un băiat sau o fată frumoasă, vei găsi împotriva lor o virtute, care este abstinența. Dacă este necesară puțină trudă, puțin chin, vei găsi curajul pentru aceasta; dacă e vorba de injurii şi de afronturi, vei gasi răbdarea şi resemnarea necesare. Daca te obisnuieşti astfel să spui oricărui accident, virtutea pe care natura ți-a dat-o pentru a-l combate, nu te vei mai lăsa niciodată purtat de imaginație.

17. Nu spune niciodată, despre nimic: "Am pierdut acest lucru", ci "Ți l-am dat". Ți-a murit fiul? L-ai dat. Soția e moartă? Ai dat-o. Ți s-a luat pamântul? Ai mai restituit ceva. – Dar cel care mi l-a luat e un om rău. – Ce-ți pasă prin mîinile cui a vrut să şi-l ia înapoi cel care ți l-a dat? Cât timp ți-l lasă, foloseşte-l ca pe ceva care nu-ți aparține, aşa cum călătorii folosesc hanurile.

18. Daca vrei să înaintezi în înțelepciune, lasă deoparte judecățile de felul acestora: "Dacă-mi neglijez afacerile, voi fi în curând ruinat şi nu voi mai avea din ce să trăiesc; dacă nu-mi voi pedepsi sclavul; va deveni rău," Căci e mai bine să mori de foame renunțând la griji şi la temeri decât să traieşti în belşug, dar înconjurat de neliniște şi necazuri. E mai bine ca sclavul tău să fie rău, decât să fii tu nefericit. Începe deci cu lucrurile mărunte. Ți-a fost vărsat uleiul? Ți-a fost furat vinul? Spune-ți: "acesta este prețul pe care-l plătesc pentru liniştea mea, cu acest preț mi-am cumpărat libertatea; nimic nu este gratis." Când vei chema sclavul, gândeşte-te că poate nu te aude sau că, auzindu-te, nu poate face nimic din ceea ce i-ai poruncit. "Dar, vei spune, sclavul meu va înțelege greşit rabdarea mea şi va deveni incorigibil." Da, dar tu te vei simți bine pentru că, mulțumită lui, vei învăța să laşi deoparte neliniştea şi tulburarea.

19. Daca vrei sa înaintezi în înțelepciune, nu te feri, în ceea ce priveşte lucrurile exterioare, să treci drept imbecil şi nesimțitor.

20. Nu căuta să treci drept savant şi, dacă pentru unii eşti un adevărat personaj, teme-te de tine însuți. Să ştii că nu e uşor să-ți păstrezi în acelaşi timp şi

voința conformă cu natura şi lucrurile exterioare ; dar e necesar ca, atunci când te ataşezi de unul, să-l neglijezi pe celalalt.

21. Daca vrei ca soția, copii şi prietenii tăi să traiască veşnic, eşti nebun, căci vrei ca lucrurile care nu depind de tine să depindă şi ceea ce e al altcuiva să fie al tău. La fel, dacă vrei ca sclavul tău să nu facă nicio greşeală, eşti nebun, căci vrei ca viciul să nu mai fie viciu. Vrei să nu fii înşelat în aşteptările tale? Poți s-o faci: nu-ți dori decât ceea ce depinde de tine.

22. Adevăratul stăpân al fiecaruia dintre noi e cel care are puterea de a ne da sau de a ne lua ceea ce vrem sau ceea ce nu vrem. Deci orice om care vrea să fie liber nu trebuie să vrea sau să refuze nimic din ceea ce depinde de ceilalți, altfel va fi în mod necesar sclav.

23. Aminteşte-ți că în viață trebuie să te porți ca la un festin. O farfurie a ajuns la tine? Întinzându-ți mâna cu decență, ia-o cu modestie. Îți este luată? Nu o reține. N-a venit încă? Nu râvni la masa celui de alături, aşteaptă să vină în cele din urmă pe partea pe care te afli. Poartă-te la fel cu copiii, cu o femeie, cu îndatoririle şi cu demnitățile, cu bogățiile, şi vei fi demn de a fi primit chiar la masa zeilor. Iar dacă nu iei ceea ce ți se oferă, ci îl respingi şi îl disprețuieşti, atunci nu vei fi doar convivul zeilor, ci egalul lor, şi vei domni împreună cu ei. Acționând astfel, Diogene, Heraclit şi alți câțiva au meritat să fie numiți oameni divini, ceea ce au şi fost într-adevăr.

24. Când vezi pe cineva plângând, fie pentru ca e îndoliat, fie pentru că fiul său e departe, fie pentru ca şi-a pierdut bunurile, ia seama ca imaginația ta să nu o ia razna şi să te seducă, convingându-te ca acel om e într-adevăr nefericit din cauza acelor lucruri exterioare ; dimpotrivă, fă tu singur distincția: ceea ce îl apasă nu e accidentul care i s-a întâmplat, căci un alt om nu e deloc afectat de acesta, nu refuza să plângi alături de el şi să-i alini durerea cu vorbele tale, dar ia seama ca această compasiune să nu te cuprindă şi să nu fii cu adevărat afectat de ea.

25. Aminteşte-ți că eşti actor într-o piesă, lungă sau scurtă, în care autorul a vrut să te includă. Dacă el vrea să joci rolul unui cerşetor, trebuie ca tu să-l joci cât poți mai bine. La fel, dacă vrea să joci rolul unui şchiop, al unui împarat, al unui plebeu. Căci depinde de tine să joci bine personajul care ți-a fost dat, dar depinde de altul să ți-l aleagă.

26. Atunci când corbul scoate un croncănit de rău augur, nu-ți lăsa imaginația s-o ia razna, ci fă deosebirea şi spune-ți: “Niciuna din nefericirile prezise de acest semn nu mă priveşte; aceste nefericiri privesc sau trupul meu cel slab, sau mica mea agoniseală, sau mica mea reputație, sau pe soția mea şi pe copii mei. Pentru mine nu există decât preziceri fericite, dacă eu vreau ; căci, orice s-ar întâmpla, depinde de mine să iau partea bună a acestei întâmplări.”

27. Poți fi invincibil dacă nu te angajezi niciodată în vreo luptă în care victoria nu depinde doar de tine.

28. Ia seama ca nu cumva, vazând pe cineva acoperit de onoruri, sau având o mare putere, sau fiind înfloritor dintr-o cauză, ia bine seama, îți spun, că nu cumva, purtat şi sedus de imaginație să-l consideri fericit. Căci, dacă adevărata esență a binelui constă în lucrurile care depind de noi, atunci nici invidia, nici emulația, nici gelozia nu-şi va mai gasi locul, iar tu nu vei mai voi să fii nici general, nici senator, nici consul, ci liber; ori, există o singură cale spre libertate: disprețul pentru lucrurile care nu depind de noi.

29. Aminteşte-ți că cel care te jigneşte cu adevărat nu e nici cel care te înjură, nici cel care te loveşte, ci e opinia pe care o ai despre ei şi care te face să-i priveşti ca pe nişte oameni de care eşti jignit. Deci, atunci dacă te necăjeşte sau irită, să știi ca nu omul acela te irită de fapt, ci propria ta opinie. Străduieşte-te deci, înainte de toate, să nu te laşi purtat de imaginație, căci, odată ce câştigi timp şi ai un oarecare răgaz, vei fi cu mai multă uşurință stăpân pe tine.

30. Dacă ai în fiecare zi în fața ochilor moartea, exilul şi celelalte lucruri ce par teribile – mai ales moartea – nu vei mai avea niciodată gânduri nedemne şi nici nu se va întâmpla să-ți doreşti ceva cu prea mare ardoare.

31. Vrei să fii filozof. Pregateşte-te să fii batjocorit, şi spune-ți că plebea te va fluiera şi te va striga: "Acest filozof a apărut peste noapte. De unde îi vine acesta aroganță?" În ceea ce te priveşte, să nu fii arogant, dar să te detaşezi cu putere de maximele care ți s-au parut cele mai bune şi mai frumoase. Şi aminteşte-ți că, dacă rămâi ferm, chiar şi cei care au râs la început de tine te vor admira, pe când, dacă cedezi insultelor lor, vor râde de tine de două ori mai mult.

32. Dacă ți se întâmplă vreodată să te întorci spre lucrurile exterioare în scopul de a plăcea cuiva, să ştii că ai decăzut din starea ta. A fi filozof, în toate şi pretutindeni, să-ți fie deci de ajuns. Iar dacă, în plus, vrei să şi pari filozof, multumeşte-te să pari astfel în proprii tăi ochi şi e suficient.

33. Să nu te laşi tulburat deloc de acest gen de gânduri şi de raționamente: "Voi fi disprețuit; nu voi mai însemna nimic în lume." Căci, dacă disprețul e ceva rău, nu poți face prin mijlocirea altcuiva, aşa cum se întâmplă şi cu viciul. Depind de tine primele obligații pe care le ai? Depinde de tine să fii invitat la un festin? Nicidecum. Cum e deci posibil ca acestea să fie un prilej de dispreț şi o dezonoarea pentru tine? Cum e posibil să nu însemni în lume, tu, care nu trebuie să fii nimic în afara de ceea ce depinde de tine, iar în acestă privință te poți considera foarte important? "Dar prietenii mei vor fi lipsiți de orice ajutor din partea mea." – Cum adică, *lipsiți de orice ajutor* ? Nu le vei mai da bani? Nu-i vei mai face cetățeni romani? Cine ți-a spus că aceste lucruri sunt dintre cele care se află în puterea noastră, şi că ele nu aparțin altcuiva în afara de

noi? Şi cine poate da altora ceea ce nu are el însuşi ? “Agoniseşte bunuri, va spune cineva, ca să avem şi noi din acestea.” Dacă pot avea păstrându-mi pudoarea, modestia, fidelitatea, generozitatea, arataţi-mi calea pe care trebuie s-o urmez pentru a fi bogat şi voi fi. Dar dacă vreţi să-mi pierd adevăratele bunuri pentru ca voi să agonisiţi unele false, vedeţi cât de strâmbă e balanţa şi cât sunteţi de ingraţi şi de nechibzuiţi? Ce iubiţi mai mult? Banii, sau pe un prieten înţelept şi fidel? Ah! Ajutaţi-mă mai degrabă să dobândesc aceste virtuţi şi nu-mi mai cereţi să fac lucruri prin care le-aş putea pierde. – “Dar, vei spune tu apoi, nu-i voi aduce niciun serviciu patriei mele.” Ce servicii? Din cauza ta nu vor mai avea loc porticuri ? Sau băi publice ? Ce vrea să spună asta? E ca şi cum n-ar mai avea încălţări din partea unui fierar sau arme de la un cizmar. Or, e de ajuns ca fiecare să-şi păstreze starea şi să-şi facă treaba. Dar dacă, prin exemplul tău, i-ai da patriei un alt cetăţean înţelept, modest şi fidel, nu i-ai face niciun serviciu? Desigur că i-ai face, şi înca unul foarte mare; nu vei fi deci inutil pentru ea. – “Ce rang voi avea în cetate?” – Cel pe care-l vei putea obţine rămânând fidel şi modest. Dar dacă, vrând s-o serveşti, îţi pierzi aceste virtuţi, ce servicii îi vei mai face patriei, când vei fi devenit neruşinat şi perfid?

34. Cineva a fost preferat ţie la un festin, la un sfat, într-o vizită. Dacă acestea sunt lucruri bune, trebuie să te bucuri că s-au întâmplat aproapelui tău. Iar dacă sunt rele, nu te învinovăţi că eşti scutit de ele. Dar aminteşte-ţi că nefăcând, pentru a obţine lucrurile care nu depind de noi, demersurile pe care le fac cei ce le obţin, e imposibil să ţi se dea o parte egală cu a lor. Căci cum ar putea cel care nu bate niciodată la uşa unui mare senior să fie tratat la fel de bine ca unul care vine acolo în fiecare zi? Cel care nu-l însoţeşte niciodată atunci când iese, la fel ca acela care-l însoţeşte? Cel care nu-l măguleşte şi nu-l laudă, la fel ca acela care nu încetează să-l măgulească şi să-l laude? Eşti deci injust şi lacom dacă, fără a da lucrurile cu care se achită aceste favoruri, vrei să le ai gratis. Cu cât se vinde salata la piaţă. Cu un obol. Dacă vecinul tău dă obolul şi ia salata, iar tu, nedând obolul, te intorci fără salată, nu-ţi imagina că ai mai puţin decât el; căci dacă el are salata, tu ai obolul tău, pe care nu l-ai dat. La fel se întâmplă şi aici. Nu ai fost invitat la un festin? E pentru ca nu ai plătit gazdei festinului preţul cu care ţi-l vinde. Acest preţ e o laudă, o vizită, complezenţa, dependenţa. Plăteşte deci preţul, dacă acest lucru te-ar mulţumi. Dar dacă, fără a plăti preţul, vrei să ai marfa, eşti lacom şi nedrept. Nu ai nimic care să înlocuiască acel festin la care nu ai fost? Ai, desigur, ceva care valorează mai mult decât festinul, şi anume faptul de a nu-l fi lăudat pe cel pe care nu ai vrut să-l lauzi şi de a nu fi fost nevoit să-i suporţi orgoliul şi insolenţa.

35. Putem afla intenţiile naturii prin lucrurile asupra carora nu ne aflăm în dispută unii cu alţii. De exemplu, atunci când sclavul vecinului a spart o cupă sau altceva, îi spui, desigur, pentru a-l consola, ca e un accident obişnuit. Să ştii deci că, atunci când ţi se va sparge o cupa care e a ta, trebuie sa fii la fel de liniştit pe cât erai atunci când s-a spart cea a vecinului. Aplică acesta maximă

celor mai importante lucruri. Când fiul sau soția altuia moare, nu există nimeni care să nu spună ca aceasta e soarta omului. Dar când moare soția sau fiul tău, nu auzim decât plansete, strigăte, gemete: ”Cât de nefericit sunt! Sunt pierdut!” Ar trebui totuşi să ne amintim de sentimentele pe care le-am avut aflând că acelaşi accident s-a întâmplat altora.

36. Aşa cum ne propunem un scop ca să-l ratăm, tot astfel natura răului nu există în lume.

37. Dacă cineva ți-ar pune trupul la dispoziția primului venit, ai fi fără îndoială foarte supărat; iar atunci cand tu îți abandonezi sufletul primului venit, pentru că, atunci când el îți aruncă injurii, sufletul să fie afectat şi tulburat, nici măcar nu roşeşti!

38. În orice acțiune, înainte de a o întreprinde, priveşte cu atenție ceea ce o precede şi ceea ce îi urmează şi întreprinde-o după acestă examinare. Dacă nu faci astfel, vei face la început totul cu plăcere, pentru ca nu vei întrezări urmările, dar în final, apărând ruşinea, vei fi prins de confuzie.

39. Ai vrea mult să fii laureat la jocurile olimpice. Într-adevar, şi eu aş vrea, pentru ca e ceva glorios. Dar examinează bine înainte ceea ce precede şi ceea ce urmează unei astfel de acțiuni. Poți s-o întreprinzi după acest examen. Trebuie să studiezi disciplina, să mănânci bine, să te abții de la tot ce flatează gustul, să-ți faci exercițiile la ore fixe, fie frig, fie cald; să nu bei nici apă rece, nici vin decât moderat; într-un cuvânt, trebuie sa te supui fără rezerve maestrului de exerciții, ca unui medic şi, după aceea, să mergi la jocuri. Acolo, poți să fii rănit, să-ți scrânteşti piciorul, să înghiți mult praf, să fii uneori lovit şi, după toate acestea, să fii învins. Când vei fi cântărit aceste lucruri, mergi, dacă vrei, şi fii atlet. Dacă nu-ți iei aceste precauții, nu vei face decât să-ți pierzi vremea şi să te joci precum copiii, care acum fac pe luptătorii, acum pe gladiatorii, care acum cântă la trompeta şi după o clipă pun în scenă tragedii. La fel s-ar întampla şi cu tine: ai fi când atlet, când gladiator, când retor, după toate astea filozof şi, în adâncul sufletului tău, nu ai fi nimic. Ca o maimuță, vei imita tot ceea ce vei vedea şi toate obiectele îți vor plăcea pe rând, căci nu ai examinat ceea ce voiai sa faci, ci te-ai apucat în mod temerar, fără a fi circumspect, ghidat doar de lăcomia şi de capriciile tale. Astfel, mulți oameni, vănzând un filozof, sau auzind pe cineva spunând că Euphrates vorbeşte bine (şi cine ar putea vorbi ca el?) vor imediat să fie filozofi.

40. Prietene, ia în considerare mai întâi natura acțiunii pe care vrei sa o întreprinzi şi apoi examinează propria ta natura pentru a vedea daca e destul de puternică pentru a purta această povară. Vrei să participi la pentatlon sau să fii gladiator? Priveşte-ti brațele, coapsele, şalele, căci nu suntem toți născuți pentru acelaşi lucru. Vrei să fii filozof? Crezi că îmbrățişând această profesie poți să mănânci la fel ca toți ceilalți, să bei ca ei, să renunți asemenea lor la

toate plăcerile? Trebuie să veghezi, să lucrezi, să te îndepărtezi de părinți şi de prieteni, să fii jucăria unui sclav, să fii întodeauna ultimul în căutarea onorurilor, a îndatoririlor, în tribunale, într-un cuvânt în toate afacerile. Examinează bine aceste lucruri şi vezi dacă vrei să cumperi cu acest preț liniştea, libertatea, armonia. Dacă nu, apucă-te de orice alt lucru şi nu face precum copiii, nu fii azi filozof, mâine republican, apoi retor şi după toate acestea intendentul lui Cezar. Aceste lucruri nu se potrivesc unul cu celălalt. Trebuie să fii un singur om, bun sau rău; trebuie să te dedici lucrurilor care se potrivesc cu sufletul şi cu trupul tău; trebuie să munceşti ca să dobândeşti calitățile interioare sau bunurile exterioare, adică trebuie să susții caracterul unui filozof sau unui om obişnuit.

41. Datoriile se masoară în general după relațiile în care suntem implicați. E tatăl tău? Eşti obligat să ai grijă de el, să-l asculți în toate, să-i suporți reproşurile şi purtarea urâtă. – Dar e un tată rău. – Şi ce dacă? Prietene, natura te-a legat în mod necesar de un tată bun? Nu, ci doar de un tată. Fratele tău te tratează în mod nedrept? Pastrează-ți în ceea ce-l priveşte rangul de frate şi nu privi ceea ce face el, ci ceea ce trebuie să faci tu şi starea în care se află libertatea ta dacă faci ceea ce natura vrea să faci. Căci un altul nu te va ofensa şi nu te va răni nicodată dacă tu nu vrei acest lucru, şi nu vei fi rănit decât dacă te vei considera rănit. Astfel, vei fi întotdeauna mulțumit de vecinul tău, de concetățeanul tău, de generalul tău, dacă te obişnuieşti să ai tot timpul aceste relații în fața ochilor.

42. Află că principiul şi fundamentul religiei constau în a avea despre zei opinii corecte şi sănătoase, în a crede că există, că-şi întind providența pretutindeni, că guvernează lumea cu înțelepciune şi dreptate; că tu eşti aici pe pământ pentru ai asculta, pentru a lua ca atare toate lucrurile care ți se întâmplă şi pentru a consimți de bunavoie şi din toata inima la ele, ca venind din partea unei provindențe bune şi înțelepte. Astfel, nu te vei plânge niciodată de zei şi nici nu-i vei acuza că nu au grijă de tine. Dar nu poți avea aceste sentimente decât renunțând la tot ceea ce nu depinde de noi şi făcând astfel încât binele şi răul să constea pentru tine în ceea ce depinde de noi. Căci dacă iei drept bine sau rău unul din aceste lucruri străine, devine necesar ca, atunci când eşti frustrat în dorințele tale sau când te loveşti de ceea ce te temi, să te plângi şi să-i urăşti pe cei ce sunt cauza nenorocirilor tale. Căci toate animalele sunt născute pentru a urî şi pentru a fugi de ceea ce le pare rău şi dăunător şi de ceea ce poate cauza aceste lucruri şi, dimpotrivă, pentru a iubi şi a cauta ceea ce li se pare util şi bun şi ce stă la originea acestora. E deci imposibil ca acela care se consideră rănit să se complacă în ceea ce crede că îl răneşte, de unde concluzia ca nimeni nu se bucură şi nu se complace în propriul rău. Iată de ce un fiu îşi copleşeşte cu reproşuri şi injurii tatăl, atunci când acesta nu-i dă partea sa din bunuri; iată ceea ce-i face pe Eteocle şi Polinice astfel: ei privesc tronul ca pe o marfă de preț. Iată ceea ce-i face pe țăran, cârmaci, negustor să-i blesteme pe zei şi iată în fine cauza murmurelor celor care-şi pierd soțiile şi copiii. Căci acolo unde există utilitate, acolo este şi pietate. Astfel, orice om

care are grija să-şi regleze dorinţele şi aversiunea după regulile prescrise are grijă să-şi hrănească şi să-şi crească pietatea. În libaţiile, sacrificiile şi ofrandele sale, fiecare trebuie să urmeze obiceiul din ţara sa şi s-o facă în modul cel mai pur, fără să dea dovadă de nepasare, fără neglijenţă, fără ireverenţiozitate, fără meschinărie şi totodată fără o somptuozitate care să-i depaşească forţele.

43. Când te duci să consulţi oracolul, aminteşte-ţi că nu ştii ce trebuie să se întâmple şi că mergi acolo pentru a afla. Dar aminteşte-ţi în acelaşi timp, dacă eşti filozof, că ducându-te să-l consulţi, ştii foarte bine de ce natură este ceea ce trebuie sa se întâmple. Căci, dacă este unul din lucrurile care nu depinde de noi, nu poate fi nici bine, nici rău pentru tine. Nu aduce deci cu tine la oracolul tău nici inclinaţia, nici aversiunea pentru vreun lucru de pe lume, altfel vei tremura întotdeauna; dar fii convins că tot ceea ce se va întâmpla e indiferent şi nu te priveşte şi că, de orice natură ar fi, depinde de tine să-l foloseşti bine şi nimeni nu te poate împiedica să faci acest lucru. Mergi deci cu încredere, ca şi cum te-ai apropia de zei, care binevoiesc să te sfătuiască. În rest, când ţi se vor da sfaturi, aminteşte-ţi că ai recurs la sfătuitori şi cine sunt aceia ale căror ordine le vei nesocoti dacă nu-i asculţi. Dar nu te duce la oracol aşa cum voia Socrate, adică nu te duce pentru lucrurile pe care nu le poţi cunoaşte decât prin evenimente şi pe care nu le putem prevedea nici prin intermediul raţiunii, nici prin regulile vreunei arte. Astfel, când va trebui să te expui la mari pericole pentru un prieten sau pentru patrie, nu te duce să consulţi oracolul pentru a şti ce să faci. Căci dacă acesta îţi spune că măruntaiele victimei sunt de rău augur, e evident că acest semn îţi prezice sau moartea, sau răni, sau exilul; dar raţiunea îţi spune că, în ciuda tuturor acestor lucruri, trebuie să-ţi aperi prietenul sau patria. Ascultă deci de un oracol şi mai mare decât cel pe care îl consultai, ascultă de Appolo Pythianul, care a alungat din templul său un om care nu şi-a apărat prietenul care a fost asasinat.

44. Prescrie-ţi de acum încolo un anumit caracter, o anumită regulă pe care s-o urmezi întotdeauna, indiferent dacă eşti singur sau împreună cu alţii.

45. Cel mai adesea păstrează tăcerea, sau nu spune decât lucrurile necesare, şi spunele în puţine cuvinte. S-ar putea întâmpla, dar rareori, să trebuiască să vorbeşti, când ocazia o va cere, dar nu vorbi niciodată despre lucruri triviale şi comune: nu vorbi nici despre luptele de gladiatori, nici despre atleţi, nici despre mâncare sau băutură, care sunt subiectele de conversaţie obişnuite. Mai ales nu vorbi niciodată despre oameni, nici pentru a-i blama, nici pentru a-i lăuda, nici pentru a face comparaţii.

46. Prin urmare, dacă poţi, îndreaptă conversaţia prietenilor tăi spre ceea ce e decent şi convenabil, iar dacă eşti împreună cu nişte străini, păstrează tăcerea cu obstinaţie.

47. Nu râde nici îndelung, nici prea des, nici excesiv.

48. Refuză să fii martor în toate şi pretutindeni, dacă îți stă în putere; dacă nu, acolo unde ocazia o permite.

49. Evită să mănânci în lume şi fereşte-te de festinurile publice; dar dacă vreo ocazie extraordinară te forțează să te relaxezi astfel, fii de două ori mai atent cu tine însuți, de teamă să nu te laşi purtat de modul de a se comporta al oamenilor. Află că, atunci când unul dintre meseni e impur, cel care e aşezat lângă el şi care face la fel ca el e în mod necesar pătat, oricât de pur ar fi în sine.

50. Nu uza de lucrurile necesare trupului decât atât cât o cer nevoile sufletului, de exemplu mâncarea, hainele, locuința, servitorii şi respinge tot ceea ce inspiră moliciune sau vanitate.

51. Dacă poți, abține-te de la plăcerile dragostei înainte de căsătorie şi, dacă le guşti, fă-o măcar în limitele legii. Dar nu fi sever cu cei care uzează de ele, nu-i trata cu acreală şi nu te lauda în fiecare clipă cu abstinența ta.

52. Dacă cineva îți spune că altcineva te-a vorbit de rău, nu te strădui să negi ceea ce a spus, ci răspunde pur şi simplu: ”Cel care ți-a spus aceste lucruri despre mine ignoră fără îndoială celelalte vicii ale mele, căci nu s-ar fi mulțumit să vorbească doar despre acestea.”

53. Nu e deloc necesar să megi des la teatru şi la jocurile publice. Şi, dacă mergi ocazional, nu favoriza niciuna dintre părți şi rezervă-ți favorurile şi entuziasmul pentru tine, adică bucură-te de tot ceea ce se întâmplă şi fii satisfăcut că victoria e a celui care a învins; astfel, nu vei fi niciodată nici supărat, nici tulburat. Evită şi aclamațiile, hohotele de râs zgomotoase şi gesturile largi. Iar când te vei fi retras, nu vorbi prea mult despre ceea ce ai văzut, de vreme ce acest lucru nu te ajută nici să-ți schimbi moravurile, nici să devii un om mai bun; căci aceste lungi conversații mărturisesc faptul că spectacolul ți-a atras atenția.

54. Nu te duce nici la recitări, nici la lecturile unor opere de diverse genuri sau, cel puțin, nu te duce fără motiv. Dar, dacă te afli acolo, rămâi grav şi reținut şi arată o blândețe care să nu aibă nicio urmă de întristare sau plictiseală.

55. Când trebuie să ai o conversație cu unii din mai-marii oraşului, întreabă-te ce ar fi făcut la acesta întâlnire Socrate sau Zenon. Astfel, nu vei mai fi stânjenit să faci ceea ce e de datoria ta şi să foloseşti în mod convenabil orice ocazie care ți se va prezenta.

56. Când mergi să curtezi o persoană puternică, gândeşte-te de dinainte că nu o vei gasi acasă, sau că s-a încuiat în casă şi nu va catadicsi să deschidă, sau că nu se va ocupa de tine. Dacă, în ciuda acestor lucruri, datoria te cheamă,

suporta tot ce ți se va întâmpla şi nu-ți permite niciodată să spui sau să gândeşti ca ”nu merita osteneala.” Căci aceasta este exprimarea unui om vulgar, a unui om asupra caruia lucrurile exterioare au prea multă putere.

57. În viața de zi cu zi, evită să vorbeşti prea mult şi fără rost despre eforturile tale şi pericolele pe care le-ai întâmpinat, căci, dacă îți face atâta plăcere să le povesteşti, celorlalți nu le va face la fel de multă plăcere să le asculte.

58. Fereşte-te, de asemenea, să joci rolul de glumeț. Poți fi astfel celor care nu sunt filozofi şi, în acelaşi timp, această atitudine poate diminua respectul pe care ceilalți îl au pentru tine.

59. E la fel de periculos să te laşi antrenat în discursuri obscene, şi când te vei gasi în mijlocul a astfel de conversații, nu ezita, dacă ocazia îți permite, să-l admonestezi pe cel care vorbeşte; dacă nu, păstrează măcar tăcerea şi marturiseşte, prin roşeața frunții si prin severitatea chipului, că acest gen de conversație nu-ți place.

60. Daca imaginația îți înfațişează cine ştie ce voluptate atunci, ca întotdeauna, supraveghează-te cu atenție, de teamă să nu te laşi dus de val. Această voluptate poate să mai aştepte, aşa că cere-ți ție însuți răgaz. Apoi compară cele două momente, cel al plăcerii, pe de-o parte, şi cel al remuşcării care-i va urma şi al reproşurilor pe care ți le vei face, pe de alta şi opune-le satisfacția pe care o vei gusta şi laudele pe care ți le vei aduce dacă vei rezista. Dacă consideri ca e momentul ca tu să te bucuri de aceasta plăcere, fii atent ca atracțiile acesteia să nu te dezarmeze şi să nu te seducă şi opune-le plăcerea încă şi mai mare de a-ți putea mărturisi ție însuți că le-ai învins.

61. Atunci când faci un lucru, după ce ai recunoscut că e de datoria ta, nu evita să fii văzut făcându-l, orice părere greşită ar putea avea oamenii despre aceasta. Dacă acțiunea este rea, nu o face, iar dacă e bună, de ce să te temi de cei care te-ar condamna pe nedrept şi fără rost?

62. La fel cum aceste două propoziții: “E zi. E noapte.” Sunt adevărate fiecare când sunt separate şi nu au sens dacă le emitem în acelaşi timp, deci când sunt una, tot aşa, la festinuri, nu e nimic mai nechibzuit decât să vrei totul pentru tine, fără să te gândeşti la ceilalți. Când vei fi deci invitat la masă, aminteşte-ți să te gândeşti nu atât la calitatea mâncărurilor care se vor servi şi care-ți vor face pofta, cât la calitatea celui care te-a invitat şi să păstrezi respectul şi considerația pe care i le datorezi.

63. Dacă îți arogi un rol care îți depaseşte forțele, nu se întamplă doar sa-l joci prost, ci să-l abandonezi pe cel pe care l-ai putea juca bine.

64. Aşa cum, plimbându-te, ai grijă să nu calci pe vreun cui şi să nu-ți scrânteşti glezna, ia seama în acelaşi fel să nu-ți rănesti cea mai importantă parte a ta,

raţiunea care te călăuzeşte. Dacă în fiecare acţiune pe care o întreprindem în viaţă aplicăm acest precept, atunci vom avea mai multă siguranţă în tot ceea ce vom face.

65. Aşa cum piciorul este măsura pentru încălţăminte, tot aşa măsura bogăţiilor pentru fiecare din noi este trupul. Daca respecţi această regulă, vei păstra întotdeauna măsura, dar dacă nu ţii cont de ea, atunci eşti pierdut: te vei îndrepta spre o prăpastie şi nimic nu va putea să te oprească. La fel şi cu pantofii: dacă depaşeşti o dată măsura piciorului tău, vei avea întâi pantofii auriţi, apoi unii de purpură, iar în cele din urmă vei avea unii brodaţi. Căci nu există în lume limite pentru cel care a depăşit o dată limitele.

66. Soţiile, cât timp sunt tinere, sunt numite amante de către soţii lor. Prin urmare, aceste femei, vazând astfel că bărbaţii lor nu le apreciază decât pentru plăcerea pe care le-o dăruiesc, nu se gândesc decât cum să se gătească pentru a le plăcea şi-şi pun toată încrederea şi toate speranţele în podoabele lor. Nimic nu e deci mai util şi mai necesar decât să ne străduim să le facem să înţeleagă că nu vor fi onorate şi respectate decât atunci când vor da dovada de înţelepciune, de pudoare şi de modestie.

67. Semnul sigur după care recunoaştem un spirit greoi este preocuparea excesivă pentru îngrijirea corpului, cum ar fi exerciţiile fizice îndelungate, mâncatul în exces, băutul în exces şi acordarea unui timp prea lung celorlate necesităţi corporale. Aceste lucruri nu ar trebui să fie elementul principal, ci cel accesoriu al vieţii noastre şi nu trebuie să le facem decât în trecere: toată străduania şi toată atenţia noastră trebuie îndreptate către spirit.

68. Când cineva greşeşte faţă de tine sau te vorbeşte de rău, gândeşte-te că el se consideră obligat să facă aceste lucruri. Nu e deci posibil ca el să urmeze judecăţile tale, ci pe ale lui proprii, astfel încât, dacă judecă greşit, el e singurul rănit, tot aşa cum e singurul care se înşeală. Într-adevăr, dacă cineva consideră un fals un silogism foarte corect, nu silogismul suferă, ci cel care se înşeală judecând greşit. Dacă utilizezi cum trebuie această regulă, îi vei suporta răbdător pe toţi cei care te vor vorbi de rău, căci, la fiecare injurie, îţi vei spune: ”El crede că are dreptate.”

69. Orice lucru are două toarte: una de care îl putem lua şi cealaltă, de care nu-l putem lua. Dacă fratele tău îţi face o nedreptate, nu-l lua dinspre partea nedreptăţii pe care ţi-o face, căci aceea e toarta de care nu poate fi nici apucat, nici purtat, ci ia-l din cealaltă parte, dinspre faptul că e fratele tău, un om care a fost hrănit şi crescut împreună cu tine, iar aceasta este partea bună, care ţi-l va face suportabil.

70. A spune: “Sunt mai bogat decât tine, deci sunt mai bun decât tine; sunt un orator mai bun decît tine, deci sunt mai bun decât tine.” nu reprezintă un mod corect de a gândi. Pentru a gândi corect, trebuie să spui: “Sunt mai bogat

decât tine, deci avuția mea este mai mare decât a ta; sunt un orator mai bun decât tine, deci discursurile mele valorează mai mult decât ale tale." Dar tu nu eşti nici un bun material, nici un discurs.

71. Cineva face baie devreme. Nu spune că face rău că se îmbăiază atât de devreme, ci că se îmbăiază înainte de ora la care ar trebui s-o faca. Altcineva bea mult vin. Nu spune că face rău bând, ci doar că bea mult. Căci, înainte de a şti ceea ce-l face sa acționeze astfel, de unde ştii dacă face rău? Astfel, de fiecare dată când judeci în acest mod, ți se întamplă să vezi în fața ochilor ceva şi să vorbeşti despre altceva.

72. Nu te declara niciodată filozof şi nu debita maxime frumoase în fața ignoranților, ci mai degrabă fă ceea ce-ți prescriu acele maxime. De exemplu, la un festin, nu spune cum trebuie mâncat, ci mănâncă aşa cum trebuie. Şi aminteşte-ți că, pretutindeni şi în toate, Socrate a refuzat astfel ostentația şi fastul de orice fel. Tinerii îl rugau să le recomande alți filozofi, iar el îi conducea la aceştia, suferind astfel, fără a se plânge, de puțina atenție care i se acorda.

73. Daca se întâmplă să se vorbească despre o chestiune interesantă în fața ingnoranților, păstrează tăcerea, căci e periculos să răspunzi imediat la ceva ce n-ai digerat încă. Iar când cineva îți va reproşa că nu ştii nimic, nu te simți ofensat de acest reproş, să ştii că atunci începi să devii filozof. Căci oile nu le arată păstorilor cât au mâncat, ci, după ce digeră bine iarba pe care au păscut-o, ele produc lână şi lapte. Aşa şi tu, nu debita maxime frumoase în fața ignoranților, ci, dacă le-ai digerat bine, fă-le să se vadă în acțiunile tale.

74. Daca eşti obişnuit să duci o viață frugală şi să-ți tratezi cu asprime trupul, nu face din asta prilej de vanitate şi, dacă nu bei decât apă, nu spune cu tot dinadinsul ca nu bei decât apă. Dacă vrei să-ți exersezi rabdarea şi toleranța, fă-o pentru tine şi nu pentru ceilalți; nu îmbrățişa statuile; în setea cea mai arzătoare, ia o gura de apă, scuip-o şi nu spune nimănui.

75. Cum se recunoaşte caracterul unui ignorant: nu aşteaptă niciodată de la el binele sau răul, ci le aşteaptă întotdeauna din partea celorlalți. Cum îl recunoaştem pe filozof: nu asteaptă decât de la el tot binele sau tot răul.

76. Semne sigure că un om face progrese în înțelepciune: nu învinovățeşte pe nimeni, nu laudă pe nimeni, nu se plânge de nimeni, nu acuză pe nimeni, nu vorbeşte despre el ca şi cum ar fi cineva sau ar şti ceva. Când întâmpină un obstacol în calea a ceea ce vrea, nu dă vina decât pe el însuşi. Daca cineva îl laudă, îşi râde în taina de acel linguşitor, iar dacă cineva îl învinovățeşte, nu încearcă să se justifice, ci, precum convalescenții, se pipăie şi se observă, de teamă ca nu cumva să tulbure acel început de vindecare, înainte ca sănătatea să fie pe deplin restabilită. El şi-a suprimat orice dorință şi şi-a transferat toată aversiunea asupra lucrurilor care sunt împotriva naturii a ceea ce depinde de

noi. Are față de toate lucrurile doar reacții lente şi umile. Dacă e tratat ca un om simplu şi ignorant, nu suferă pentru aceasta. Într-un cuvant, e întotdeauna în gardă față de el însuşi, ca față de un om care-i întinde continuu capcane şi care e cel mai primejdios duşman al lui.

77. Când cineva se laudă că a înteles şi că poate explica scrierile lui Chrysip, spune-ți în sinea ta: dacă Chrysip n-ar fi scris într-un mod obscur, acest om n-ar mai fi avut nimic cu care să se laude. Cât despre mine, ce vreau? Să cunosc natura şi să o urmez. Îl caut deci pe cel care a explicat-o mai bine şi mi se spune ca e Chrysip. Îl iau pe Chrysip, dar nu înțeleg; caut deci pe cineva care să mi-l explice. Până aici, nimic extraordinar. Când mi-am găsit un interpret bun, nu-mi mai rămâne decât să mă servesc de preceptele pe care mi le-a explicat şi să le pun în practică, şi iată singurul lucru demn de respect. Căci, dacă mă mulțumesc să-l explic pe acest filozof şi să admir ceea ce a spus, ce sunt? Doar un grămătic şi nu un filozof, cu diferența că, în loc de Homer, îl explic pe Chrysip. Deci , atunci când cineva îmi spune: "Explicămi-l pe Chrysip", voi fi cu atât mai ruşinat şi mai confuz dacă nu voi putea funcționa conform preceptelor sale.

78. Rămâi ferm în practica tuturor acestor maxime şi ascultă de ele ca de nişte legi pe care nu le poți încălca fără să comiți un sacrilegiu. Şi nu trebuie să-ți pese de ceea ce se va spune despre tine, căci acest lucru nu e dintre cele care se află în puterea ta.

79. Până când te vei refuza să te consideri demn de cele mai mari lucruri şi să încerci să nu răneşti niciodată dreapta judecată? Ai primit preceptele la care trebuia să consimți şi ai consimțit la ele. Ce profesor mai astepți pentru a-ți duce hotărârea la capăt? Nu mai eşti copil, eşti un om în toată firea. Dacă te neglijezi, dacă te distrezi, dacă iei o hotărâre dupa alta, dacă priveşti fiecare zi ca pe o noua zi în care vei avea grijă de tine, te vei trezi că, nefiind atent, n-ai făcut niciun progres şi ai perseverat în ignoranță, în timpul vieții tale, ca şi după moarte. Începe deci de azi să te consideri demn de a trăi ca un bărbat, şi ca unul care a facut deja câteva progrese în înțelepciune şi tot ce-ți va părea foarte frumos şi foarte bun să fie pentru tine o lege inviolabilă. Dacă apare ceva dureros sau ceva plăcut, ceva glorios sau ruşinos, aminteşte-ți că ziua luptei a sosit, că jocurile olimpice sunt deschise, că nu mai e timp să-ți schimbi părerea şi că progresul sau eşecul tău depind de un singur moment de curaj sau de laşitate. Aşa a ajuns Socrate la perfecțiune, făcând ca toate lucrurile să servească progresului său şi urmărindu-şi numai rațiunea. În ceea ce te priveşte, chiar dacă nu eşti încă Socrate, trebuie totuşi să traieşti ca unul care vrea să devină Socrate.

80. Prima şi cea mai necesară parte a filozofiei e cea care tratează despre practica preceptelor, de exemplu: nu trebuie să minți. Cea de-a doua, ce care le demonstrează: de ce nu trebuie să minți niciodată. Iar a treia, cea care face dovada acestor demonstrații, explicând în ce constă o demonstrație şi ce o face

adevarată sau falsă; ea defineşte aceşti termeni: demonstrație, consecință, opoziție, adevăr, falsitate. Aceasta a treia parte este necesară celei de-a doua, iar aceasta pentru cea dintâi, dar prima este cea mai necesară şi cea la care trebuie să ne oprim şi să ne fixăm. De obicei, rasturnăm aceasta ordine şi ne oprim definitiv la a treia parte; toată munca şi tot studiul nostru sunt dedicate celei de-a treia, încercării de a o dovedi, neglijând-o întru totul pe prima, care reprezintă uzul şi practica. Se întâmplă astfel să mințim; în schimb, suntem întotdeauna gata să demonstrăm ca nu trebuie să mințim.

81. Începe toate acțiunile pe care le întreprinzi cu această rugăciune: "Condu-mă mare Jupiter şi tu, puternic Destin, acolo unde ați hotărât că trebuie să merg. Vă voi urma din toata inima şi fără ezitare. Şi chiar atunci când voi vrea să mă opun ordinelor voastre, dovedindu-mă rău şi ingrat, va trebui totuşi să vă urmez în ciuda voinței mele."

82. Spune-ți apoi: "Cel care se adaptează aşa cum trebuie necesităților este înțelept şi abil în cunoaşterea lucrurilor divine."

83. În al treilea rând, spune-ți: "Criton, să urmăm acest drum cu curaj, căci pe aici zeii ne conduc şi ne cheamă: Anytus sau Melitus mă pot ucide, dar nu-mi pot face rău."

DIALOGURI

CARTEA ÎNTÂI

1. De ce te plângi? Divinitatea ți-a dat ceea ce avea ea mai măreț, mai nobil şi mai divin, puterea de a te folosi de opiniile tale şi de a găsi în tine însuți adevaratele tale bogății. Ce vrei mai mult ? Fii deci mulțumit, multumeşte-i acestui părinte atât de bun şi nu înceta niciodată să i te rogi.

2. Cât de orb şi de nedrept eşti! Poți să nu depinzi decât de tine însuți, iar tu vrei să depinzi de un milion de lucruri care îți sunt străine şi care te îndepărtează, toate, de ceea ce e cu adevarat bine pentru tine.

3. Când vrem să ne îmbarcăm, ne rugăm pentru un vânt bun pentru a înainta. Aşteptându-l, rămânem consternați şi mergem adesea să vedem ce vânt suflă. "Ei! Tot un vânt din nord! Ce să facem cu acest vânt din nord, care ne e potrivnic? Când va bate vântul dinspre apus?" – Prietene, va bate când va voi, sau, mai bine zis, când va voi cel care îi e stăpân. Eşti tu cel care împarte vânturile, precum Eol? Nu putem face decât ceea ce depinde de noi şi trebuie să luăm toate celelalte lucruri aşa cum sunt.

4. Aminteşte-ți de curajul lui Luteranus. Cum Nero i-l trimisese pe sclavul său eliberat, Epaphrodit, pentru a-l întreba despre conspirația în care intrase, el a

raspuns: “Cand voi avea ceva de spus, îi voi spune stăpânului tău. Vei fi aruncat în închisoare. – Dar trebuie să fiu aruncat acolo izbucnind în lacrimi? - ” – Vei fi exilat. – Şi de ce să nu plec vesel, plin de speranță şi mulțumit de soarta mea? – Vei fi condamnat la moarte. – Dar trebuie să mor protestând şi gemând? – Spune-mi secretul tău. – Nu ți-l voi spune pentru că asta depinde de mine. – Să fie pus în fiare! – Ce spui, prietene, pe mine mă amenințI că mă pui în fiare? Te desfid. Îmi vei pune doar picioarele, dar vointa mea va fi liberă, nici macar Jupiter nu mi-o poate lua. – O să pun imediat să ți se taie capul. Cand ți-am spus eu ca doar capul meu are privilegiul de a fi tăiat?” Efectele au fost pe masura acestor cuvinte curajoase. Luteranus a fost supus torturii, iar cum prima lovitura a călăului a fost prea slabă pentru a-i tăia capul, el şi l-a retras o clipă, apoi l-a întins din nou, cu mai multă fermitate şi hotărâre.

5. Thraseas, spunea ca prefera sa fie ucis azi, decât exilat mâine. Ce i-a răspuns la aceasta Rufus? “Să consideri moartea mai puțin dureroasă, ce nebunie! Dar dacă o consideri mai dulce, cine ți-a dat dreptul să alegi?”

6. Iată o vorbă frumoasă a lui Apripinus: “Nu voi fi niciodată un obstacol pentru mine însumi.”

7. Vrei să vezi un om mulțumit de toate şi care vrea ca totul să se întâmple aşa cum trebuie să se întâmple? Acela e Agrippinus. Au venit să-l anunțe că senatul se reunise pentru a-l judeca. “Foarte bine, a spus el. Iar eu mă voi pregati pentru baie, ca de obicei.” Abia ieşise din baie, că au venit să-l anunțe că a fost condamnat. “La moarte sau exil? – La exil. – Dar bunurile îmi sunt confiscate ? – Nu, vă sunt lăsate. – Sa mergem deci să cinăm la Aricia, să nu întârziem ; vom cina la fel de bine ca la Roma.”

8. Când îmi va veni timpul, voi muri; dar voi muri aşa cum trebuie să moară un om care nu face decât să înpoieze ceea ce i-a fost împrumutat.

9. Nimic nu e atât de insuportabil pentru un om rațional decât ceea ce e lipsit de rațiune.

10. Nu ai din ce trăi şi ma întrebi dacă, pentru a avea, trebuie să te înjoseşti la slujbele cele mai abjecte, până la a duce oala de noapte a stăpânului. Ce pot să-ți spun despre aceasta? Sunt oameni care cred că mai bine duc oala de noapte decât să moara de foame. Sunt alții pentru care acest lucru ar fi insuportabil. Deci nu pe mine trebuie să mă întrebi, ci pe tine însuți. Gandeşte-te bine cât valorezi.

11. Oamenii valorează cât vor, unii au un preț foarte mare, alții foarte mic; fiecare valorează cu atât mai mult cu cât se respectă mai mult; consideră-te liber sau sclav, depinde doar de tine.

12. Vrei să semeni cu majoritatea oamenilor, aşa cum un fir din tunica ta seamănă cu toate celelalte fire care o compun ; dar eu vreau să fiu acea banda de purpură care are nu doar stralucire, ci înfrumusețează orice lucru pe care e aplicată. De ce mă sfatuieşti tu deci să fiu altfel? Aş fi precum firul, nu aş mai fi purpură.

13. Florus l-a întrebat într-o zi pe Agrippinus: "Să merg la teatru cu Nero şi să dansez alături de el? – Du-te, i-a spus Agrippinus. – Dar tu, i-a spus Florus, tu de ce nu vii? – Pentru că nu m-am gândit înca la asta, i-a răspuns Agrippinus."

14. Aceasta mareață maximă era adâncă întipărită în sufletul lui Priscus Helvidius şi el a pus-o în practică în mod nobil. Vespasian i-a trimis vorba într-o zi să nu vină la senat. "Depinde de el să-mi ia funcția, a raspuns Helvidius, dar atâta timp cât voi fi senator, voi merge la senat. – Dacă veniți, - s-a spus, nu veniti decât pentru a tăcea. – Dar daca sunteți prezent, a reluat împaratul, nu mă pot dispensa de părerea domniei voastre. – Nici eu, a raspuns Helvidius, de a vă spune ceea ce mi se pare just. Dar dacă o spuneți, vă voi ucide. – Când v-am spus eu că sunt nemuritor? A replicat Helvidius. Amândoi facem ceea ce depinde de noi: domnia voastra mă ucideți, iar eu voi îndura moartea fără să mă plâng." – Cu ce s-a ales din aceasta Helvidius, fiind singur? – Dar, te întreb, ce caştigă purpura fiind singura pe tunica? Ea o împodobeşte, o înfrumusețează şi îi face pe ceilalți să-şi dorească să aibă una la fel.

15. Dacă împăratul te-ar fi adoptat, ai fi fost de o mândrie insuportabilă pentru toți şi ai fi uitat de divinitatea față de care ai atâtea obligații.

16. Oamenii au înalțat temple şi altare lui Triptolem pentru că a găsit o mâncare mai putin salbatică şi mai puțin grosolanț decât cea folosită înaintea lui. Care dintre noi binecuvântează în sufletul său pe cei care au găsit adevărul, care l-au luminat, care au alungat din sufletele noastre tenebrele ignoranței şi ale erorii?

17. Suntem compuşi din două naturi diferite: dintr-un trup pe care-l avem în comun cu animalele şi dintr-un spirit pe care-l avem în comun cu zeii. Unii sunt înclinați spre aceasta prima înrudire, daca ne e permis să vorbim astfel, înrudire nefericită şi mortală. Iar alții sunt înclinați către cea din urmă, catre acea înrudire fericită şi divină. De aceea, aceştia gândesc nobil, iar ceilalți, mult mai numeroşi, nu au decât gânduri josnice şi nedemne. – Iar eu de care sunt? Un omuleț foarte nefericit; iar aceasta carne din care e clădit trupul meu e slabă şi mizerabilă. – Dar tu ai în tine ceva mult mai nobil decât această carne. De ce, îndepartându-te de aceste principii atăt de înalte, te legi de carne? Iată calea pe care o apucă majoritatea oamenilor, şi iată de ce sunt printre ei atâția monştri, atația lupi, atația lei, atația tigri, atația porci. Ia deci seama şi încearcă să nu măreşti numărul acestor monştri.

18. Te întreb ce progres ai făcut în virtute, iar tu imi arați o carte a lui Chrysip pe care te lauzi ca ai înțeles-o. E ca și cum un atlet a cărui forță aș vrea s-o cunosc, în loc sa-mi arate brațele nervoase și umerii largi, mi-ar arăta doar manușile. Ei, biet sclav! La fel cum aș vrea să văd ceea ce atletul știe să facă cu manușile, la fel aș vrea să văd la ce ți-a servit cartea lui Chrysip. Ai pus în practica preceptele sale? Ți-ai evaluat bine temerile și dorințele? Progresul apare prin opera însăși. Ai sufletul înalțat, liber, fidel, plin de pudoare? Este el într-o astfel de stare încât nimic nu poate să i se opună, nici să-l tulbure? Ai alungat definitiv din viața ta gemetele, plânsetele și exclamațiile inutile? *Ah! Ce nefericit sunt!* Te-ai gândit bine ce înseamna închisoarea, exilul, cucuta? Și poți tu să spui în orice ocazie: "Să mergem cu curaj pe această cale, pentru că pe aici ne chemă divinitatea"?

19. De ce să ne certăm cu oamenii care nu-și dau seama de adevărurile ele mai evidente? Aceștia nu sunt oameni, ci pietre.

20. Ne temem cu toții de moartea trupului; dar de moartea sufletului cine se teme?

21. Tot ceea ce se întâmplă în lume face elogiul Providenței. Dați-mi un om sau inteligent, sau recunoscător, o va simți.

22. Daca divinitatea ar fi făcut culorile, fără a face și ochii capabili să o vadă și să le distingă, la ce ar fi servit ele? Și dacă ar fi făcut culorile și ochii fără să creeze lumina, la ce ar fi folosit și ochii? Cine a făcut deci cele trei lucruri unele pentru altele? Cine este autorul acestei minunate alianțe? E divinitatea. Există deci o Providență.

23. Omul trebuie să fie în această viață spectatorul esenței sale și al operei divinității, interpretul și panegiristul său. Iar tu, nefericitule, tu începi și te sfârșești acolo unde animalele încep și se sfârșesc, tu vezi fără a simți. Sfârșește deci acolo unde divinitatea a sfârșit în ceea ce te privește. Ea a sfârșit prin a-ți da un suflet inteligent și capabil să o cunoască. Învață deci să te servești de el; nu ieși de la acest spectacol admirabil fără să fi făcut altceva decât să-l întrevezi. Privește, cunoaște, lauda, binecuvântează.

24. Faceți o călătorie lungă pentru a ajunge la Olimpia să vedeți jocurile și una și mai lungă pentru a vedea frumoasa statuie a lui Fidis și vi se pare că ar fi o mare nenorocire să muriți fără a avea plăcerea de a le vedea. Dar nu vreți să vedeți niște opere mult superioare celor ale lui Fidias, pe care nu trebuie să le cautați atât de departe, care nu costă atâtea eforturi și nici atâta osteneală, pe care le puteți vedea peste tot? Nu vă va trece niciodată prin minte să vă întrebați în sfârșit cine sunteți, de ce v-ați născut? Și veți muri fără a da atenție acestui spectacol admirabil al universului pe care divinitatea l-a așezat în fata ochilor voștri, pentru a vă face să-l cunoașteți?

25. Divinitatea ți-a dat arme pentru a rezista la cele mai supărătoare întâmplări. Ea ți-a dat mareția sufletului, forța, răbdarea, perseverența. Tu trebuie să te serveşti de ele. Ori, dacă te plângi, mărturiseşte că ai predat armele cu care ea te înzestrase.

26. Există o Providență? Întrebă un epicureu; îmi curge nasul fără încetare şi acest lucru mă deprimă. – Sclav ce eşti! De ce ai mâini? Nu pentru a-ți şterge nasul? – Dar nu ar fi mai bine, a răspuns epicureul, să nu mai existe răceala pe lume? – Şi nu ar fi şi mai bine să-ți ştergi nasul decât să acuzi Providența?

27. Hercule ar fi fost Hercule fără leii, tigrii, mistreții, tâlharii şi toti ceilalți monştri de care a curățat pământul? Şi, fără aceşti monştri, la ce ar fi servit brațele sale nervoase, forța sa, curajul său, răbdarea sa de neînvins şi toate celelalte virtuți ale sale?

28. Acum, cântăreşte bine toate calitățile pe care le posezi şi pregăteştete cu încredere pentru toate încercările: eşti bine înarmat şi în stare să-ți faci un nou motiv de mândrie din accidentele cele mai îngrozitoare.

29. Ce fac oamenii? Stau tremurând din cauza lucrurilor de care se tem sau gemând din cauza suferințelor. Ce rezultă din aceasta slăbiciune? Murmurul şi blasfemia.

30. Oamenii îsi iartă glumind greşelile pe care le-au facut, aşa cum mi se întamplă şi mie însumi. Rufus mi-a reproşat într-o zi ceva. “Ei şi, i-am răspuns, am ars Capitoliul? – Biet sclav, mi-a spus el, a fi ars Capitoliul ar fi însemnat să faci toate greşelile care se puteau face cu acestă ocazie.”

31. Protecția unui împărat, sau cea a unui mare senior, e de ajuns pentru a ne face sa trăim în linişte şi la adăpost de orice teamă. Îi avem pe zei ca protectori, tutori, parinți, însa acest lucru nu e de ajuns pentru a ne alunga necazurile, neliniştile, temerile!

32. Nu vă cer scrisori de recomandare; pastrați-le pentru cel care e laş şi timid. Şi iată modelul: “Vă recomand acest cadavru, acest burduf cu sânge încă neînchegat.” Iată cum trebuie recomandat un om care nu are destul spirit pentru a simți că nefericirea lui nu depinde de altul.

33. Îți părăseşti copilul când este bolnav pentru ca, spui tu, îl iubesti şi nu ai curaj să-l vezi. Dacă acesta este efectul prieteniei, ar trebuie deci ca toți cei care îl iubesc să-l părăsească, mama, doica, frații, surorile, preceptorul şi să rămână pe mâna celor care nu-l iubesc. Ce orbire, ce nedreptate, ce barbarie! Spune drept, ai vrea ca şi tu, când eşti bolnav, să ai prieteni care te iubesc atăt de mult?

34. Un om de o mare ţinută, azi *responsabil cu impozitele* a trecut să mă vadă, revenind din exil şi întorcându-se la Roma. Mi-a zugravit viaţa de la curte ca pe ceva îngrozitor; m-a asigurat că e dezgustat de ea, că nu se va mai întoarce acolo pentru nimic în lume şi că voia să-şi trăiască puţinul pe care îl mai avea de trăit în linişte, departe de tumultul şi dificultăţile afacerilor. I-am spus că nu va face nimic, că nici nu va pune bine piciorul în Roma şi va uita aceste frumoase hotărâri şi că, având ocazia să se apropie de împărat, va profita imediat de ea. Iar el mi-a spus la plecare: "Epictet, dacă auzi că am pus piciorul la curte, să spui că sunt cel mai mare mincinos din lume." Ce s-a întâmplat? Când se află la o oarecare distanţă de Roma, a primit o scrisoare de la Cezar. Şi-a uitat promisiunile; iată-l la curte, într-un rang mai mare ca oricând, şi iată previziunea mea împlinită... "Ce ai fi vrut sa facă? Mi-a spus cineva. Voiaţi să-şi petreacă restul zilelor în trândăvie?" – Ei, prietene, crezi că un filozof, un om care vrea să aibe grija de el însuşi e mai leneş decât un curtean? El are ocupaţii mai importante şi mai serioase.

35. Daca un om liber este cel căruia totul i se întâmplă dupa dorinţă, îmi spune un nebun, vreau şi eu ca totul să-mi meargă după plac. – Ei, prietene, nebunia şi libertatea nu merg niciodată mână-n mână. Libertatea nu este doar un lucru foarte frumos, ci şi un lucru raţional şi nu există nimic mai absurd şi mai iraţional decât a ne făuri dorinţe îndrăzneţe şi a dori ca lucrurile sa se întâmple cum vrem noi. Când trebuie să scriu numele lui Dion, trebuie să-l scriu nu aşa cum vreau, ci aşa cum e el, fără a schimba fie şi o singură literă. La fel se întâmplă în totate artele şi în toate ştiinţele. Iar tu vrei ca asupra celui mai mare şi mai important lucru, libertatea, să domnească fantezia şi capriciul. Nu, prietene: libertatea constă în a dori ca lucrurile să se întâmple nu aşa cum vrem noi, ci aşa cum se întâmplă.

36. Cand eşti singur, spui că te afli într-un deşert. Când eşti în lume, spui că te afli în mijlocul tâlharilor, hoţilor şi escrocilor. Te plângi de părinţii tăi, de soţie, de copii, de prieteni şi de vecini. Ei! Dacă ai fi raţional, ai spune că atunci când eşti singur te odihneşti, eşti liber, te bucuri de tine şi te asemeni divinităţii. Iar când eşti în lume, în loc să te necăjeşti şi să te simţi stânjenit şi tulburat, ai numi toate acestea sărbatoare, sau jocuri publice şi ai fi totdeauna mulţumit.

37. Sunt şchiop, de ce m-am născut dintr-un asemenea tată şi dintr-o asemenea mamă? – Ei, prietene, înainte de naşterea ta, depindea de tine să spui: "Vreau ca un asemenea bărbat să se casatorească cu o asemenea femeie şi vreau să mă nasc din ei?" Dacă naşterea ta a fost nefericită, nu depinde de tine să o răscumperi prin virtute?

38. Ai ajuns să ai un rang important şi iată-te persecutorul şi tiranul apropelui tău. Nu-ţi mai aminteşti cine eşti şi cui îi comanzi? Le comanzi parinţilor tăi şi fraţilor tăi? – Dar m-am achitat de sarcinile mele. – Nefericitule, toate gândurile tale nu sunt decât ţărână şi noroi; tu nu priveşti decât spre aceste

mizerabile legi umane, care sunt legi ale morților, şi nu-ți îndrepți privirea spre legile divine.

39. Cum pot fi convins, l-a întrebat cineva pe Epictet, că toate acțiunile mele sunt văzute de către divinitate şi că niciuna nu-i scapă? ... Epictet i-a răspuns: ”Nu eşti convins că toate lucrurile din lume sunt legate între ele – Ba da. – Nu eşti convins că lucrurile pământene sunt dirijate de cele cereşti? – Ba da. – Într-adevăr vezi că toate lucrurile din natură se întamplă la date fixe, toate anotimpurile vin la timpul lor. La apropierea şi la retragerea soarelui, când luna creşte şi descreşte, toată fața naturii se schimbă. Deci, când toate lucrurile din această biată lume, chiar şi trupurile noastre sunt legate de toate celelalte, cum îți poți imagina că sufletul nostru, mai apropiat de divin decât de restul universului, e singurul dezlegat si ca nu e unit cu divinitate care l-a creat? – Dar cum poate ea vedea în acelaşi timp atâtea lucruri atât de diferite şi de depărtate? – Biet orb, câte operații diferite face în acelaşi timp spiritul tău, care e atât de limitat? El cuprinde lucrurile divine şi umane; raționează, divide, judecă, consimte, neagă. Câte imagini diferite, câte idei, chiar contrarii, nu conține el? Soarele luminează în acelaşi timp cea mai mare parte a lumii; doar partea ascunsă de umbra pământului rămâne în afara razelor sale. Iar cel care a făcut soarele, care, oricât de mare ar fi, nu e decât un punct în acest vast univers, nu va lumina el întreg pământul? – Dar spiritul meu nu face aceste operații decât succesiv şi nu poate privi obiectele decât unul după altul. – Ei! Cine ți-a spus că spiritul tău e la fel de întins ca însăşi divinitatea? Dar, biată râmă, gândeşte-te câte obiecte diferite îmbrățişează în acelaşi timp un ochi care e atât de mic. Tot ceea ce cuprinde orizontul e prezent în acelaşi timp pentru vedere, şi ce s-ar putea sustrage privirii celui care a făcut ochiul? Judecă şi singur.”

40. Când eşti în camera ta de noapte, cu uşa bine închisă şi cu lumina stinsă, fereşte-te să spui că eşti singur, pentru că nu eşti.

41. Soldații care se înrolează în trupele lui Cezar fac juramântul obişnuit. Care este acest jurământ? Că-l vor apăra pe împarat înaintea tuturor lucrurilor; că-l vor asculta în toate; ca-şi vor da viața pentru el. Iar tu, care eşti legat de divinitate prin naştere şi prin atâtea binefaceri, şi care eşti născut în trupele sale, nu ai face acest jurământ? Şi făcându-l, nu l-ai respecta? Totuşi ce diferență între cele două jurăminte! Soldatul jură că-l va salva pe împărat înaintea tuturor, iar tu juri că vei pune orice lucru înaintea salvării tale.

42. Nimic măreț nu se face dintr-o dată, nici măcar o stafidă sau o smochină. Dacă îmi spui: ”Vreau imediat o smochină”, ți voi răspunde: ”Prietene, e nevoie de timp; aşteaptă ca ea să se nască, apoi va creşte şi se va coace.” Iar tu vrei ca spiritele să-şi aducă dintr-o dată roadele la maturitatea absolută! E drept acest lucru?

43. Suntem atât de ingrați încât, chiar atunci cand e vorba despre minunile pe care Providența le-a făcut în favoarea noastră, noi, departe de a-i aduce omagii, o acuzăm şi ne plângem de ea. Totuăi, zei măreti! Daca avem un suflet sensibil şi recunoscător, un singur lucru din natura, chiar şi cel mai neînsemnat, ar fi suficient pentru a ne face să simțim Providența şi grija pe care ne-o poartă.

44. Daca am avea bun-simț, nu am face altceva toată viața, în public şi în particular, decât să aducem ofrande Providenței pentru toate lucrurile bune pe care ni le-a oferit şi de care ne bucurăm în fiecare moment al vieții noastre. Da, când arăm, când lucram pământul, când ne plimbăm, când ne trezim, când ne culcăm, la fiecare acțiune am striga: ”Cât de mare este Providența!” Totul ar răsuna de aceste cuvinte divine: ”Cât de mare este Providența!” Dar voi sunteți ingrați şi orbi. Trebuie deci ca eu să o spun pentru voi, eu, cel bătrân, şchiop, sărac şi infirm, să spun fără încetare: ”Cât de mare este Providența!”

45. Dacă aş fi privighetoare sau lebădă, aş face ceea ce fac lebăda sau privighetoarea. Sunt om, am partea mea de rațiune. Ce trebuie deci să fac? Să laud divinitatea. Acest lucru îl voi face toată viața. Şi-i chem pe toți oamenii să mi se alăture.

46. Dacă rațiunea, care ar trebui să regleze toate lucrurile, e dereglată, cine o va regla?

47. Poate cineva să te împiedice să crezi adevărul recunoscut şi să te oblige să aprobi ceea ce e fals? Vezi bine că ai un liber arbitru şi că nimic nu te poate înşela. Dacă libertatea ți-ar putea fi încălcată, divinitatea nu ar mai avea față de tine grija pe care ar trebui să o aibe un bun părinte.

48. Care e omul căruia nimic nu-i vine de hac? Cel care e ferm în scopurile sale şi care nu se lasă influențat de niciunul din lucrurile care nu sunt în puterea noastră. Îl privesc ca pe un atlet. A susținut o primă luptă; o va mai susține şi pe a doua? A rezistat banilor, va rezista unei femei frumoase? A rezistat în miezul zilei în mijlocul oamenilor, va rezista singur în toiul nopții? Va rezista el gloriei, calomniei, laudelor, morții? Va rezista la toate necazurile, la toată tristețea? Într-un cuvânt, va fi el victorios până şi în visele sale? Iată atletul de care am nevoie.

49. Orice om care are sau crede că are un oarecare avantaj asupra celorlalți va fi în mod inevitabil cuprins de orgoliu, dacă nu e bine instruit, şi nu se va putea abține să nu abuzeze de acest orgoliu.

50. Un tiran mi-a spus: ”Eu sunt stăpânul, pot orice. – Ei şi? Ce poți? Poți să faci un spirit frumos? Poți să-mi înlături libertatea? Ce poți atunci? Pe un vas, nu depinzi de cârmaci? În carul tău, nu depinzi de vizitiu? – Toată lumea mă curtează. – Da, dar te priveşte ca pe un om? Arată-mi pe cineva care te consideră astfel, care ar vrea să-ți semene, care ar vrea să calce pe urmele tale,

precum pe cele ale lui Socrate. – Dar pot să-ți tai capul. – Bine zici. Uitasem că trebuie să fii slăvit ca zeii cei cruzi şi că trebuie să ți se facă sacrificii precum facem febrei. Nu are ea un altar la Roma? Îl meriți mai mult deâat ea, căci eşti mai rău. Dar, oricât ar fi tulburat poporul de cei din jurul tău şi de toată pompa ta, pe mine nu mă vei tulbura; nu pot fi tulburat decât de mine însumi. Zadarnic mă amenințI, eu iți spun că sunt liber. – Tu, liber? Cum aşa? – Divinitatea însăşi m-a eliberat. Crezi că ea suferă pentru că fiul sau e în puterea ta? Tu eşti stăpânul învelişului meu; ia-l. N-ai nicio putere asupra mea."

51. Felicion era un prost cu care nimeni nu catadicsea să vorbească. Împăratul i-a dat în grijă sediul său de afaceri; iată-l pe Felicion om important şi spiritual. Toți spuneau: " Felicion a vorbit azi ca un înger." Ei, prietene, să aşteptăm puțin ca împăratul să-l înlăture din funcție şi va redeveni imediat un prost.

52. Încă o trăsătură asemănătoare, ca să-ți faci o idee justă despre curtean. Epaphrodit, căpitanul gărzilor lui Nero, avea un sclav care era cizmar de meserie, dar atât de prost şi de neîndemanatic încât, renunțând să-l mai folosească, l-a vândut. Un servitor de-al lui Nero l-a cumpărat, şi din întâmplare acest sclav a devenit cizmarul împaratului şi favoritul său. Începând cu a doua zi, Epaphrodit e primul care-l lauda; nu-l mai vedem pe Epaphrodit; el se închide cu zilele, pentru a delibera asupra unor treburi importante, cu acest om pe care l-a vândut pentru că nu era bun de nimic.

53. Un om e făcut tribun al poporului. Se intoarce acasă, îşi găseşte căminul luminat: toată lumea îl va felicita. Urcă îndată pe Capitoliu, face sacrificii şi multumeşte zeilor. Care dintre noi le multumeşte însă pentru faptul că are doar păreri sănătoase şi dorințe modeste conforme naturii?

54. Un om a venit să mă consulte pentru că avea drept scop să intre în confreria preoților lui Augustus de la Nicopolis. "Ei, prietene, i-am spus, la ce bun? Iată o cheltuială absolut inutilă. – O, dar numele meu va rămâne pentru totdeauna, pentru că va fi scris în registre. – Scrie-l pe o piatra, va dura mai mult timp. De altfel, cine te va cunoaşte în afara zidurilor Nicopolisului? – Dar voi purta o coroana de aur. – Daca aceasta e ambitia ta, să ai o coroana, ia-ți una de trandafiri; te va apăsa mai puțin şi îți va sta mai bine."

55. Respectul pe care îl acordăm celor care ne-ar putea face rău este asemenea altarului înalțat febrei în mijlocul Romei; îi adorăm pentru că ne temem de ei.

56. Ce nu face un om care schimbă bani pentru a examina banii care i se dau? Îşi foloseşte toate simțurile: vederea, pipăitul, mirosul, auzul. Nu se mulțumeşte să facă să sune o monedă o dată, de două ori; tot studiind sunetele, el devine aproape muzician. Toți suntem astfel când vine vorba despre lucrurile despre care credem că ne privesc. Ne concentrăm toată atenția pentru a evita să fim înşelați. Dar când e vorba de rațiunea noastră, ni se întâmplă să ne examinăm

opiniile , de teama de a nu fi seduşi de acestea? Nu, suntem leneşi şi neglijenți, ca şi cum acest lucru nu ne-ar privi, căci nu ştim cât ne-ar putea dăuna.

57. Se spune că filozofia reprezintă un drum lung şi dificil. – Te înşeli, prietene, nu e atât de lung. Căci ce vrea să te învețe filozofia? Să-i urmezi pe zei, să-ți înfrînezi dorințele şi să-ți foloseşti aşa cum trebuie opiniile. – Spune-mi ce sunt zeii, dorințele, opiniile; iată ceea ce e lung. – Dar filozofii care predică voluptatea, îl fac ei mai scurt? Ce-ți spune Epicur? Că binele omului constă în trupul său. Spune-mi atunci ce e sufletul, ce e trupul, care este esența noastră şi vei vedea că acest drum nu e mai scurt.

58. Prietene, de ce mergi drept de parcă ai fi înghițit o prăjină? – Aş vrea să fiu admirat de toți trecătorii, să-i aud spunând în stânga şi în dreapta: *Iată un mare filozof*. – Care sunt deci oamenii a căror atentie ai vrea să o atragi? Nu sunt aceiaşi cu cei despre care ai spus că sunt nebuni? Ah! Nebunule!

59. Epicur spune că nu trebuie sa creşti şi să hrăneşti copii, pentru că nimic nu se opune mai mult adevaratului bine, pe care-l situează în voluptate. – Biet Epicur, Vrei să fim mai denaturați decât animalele cele mai feroce, care nu-şi abandonează niciodată puii? Afecțiunea părinților pentru copii e atât de naturală încât sunt sigur că , chiar dacă parinții tăi ar fi fost avertizați de un oracol că tu vei spune într-o zi ceva atât de nesăbuit, tot te-ar fi crescut.

60. Există noțiuni comune, cu care toți oamenii sunt de acord. Disputele, revoltele, războaiele, de unde vin ele? Din aplicarea acestor noțiuni comune la fiecare fapt particular. Dreptatea şi sfințenia sunt preferabile tuturor celorlalte lucruri, nimeni nu se îndoieşte de acest lucru. Dar un astfel de lucru este el just, este el sfânt? Iată un motiv de dispută. Să alungăm această ignoranță şi să învățăm să aplicăm aceste noțiuni la fiecare fapt în parte; nu vor mai fi dispute, nu vor mai fi războaie, Ahile şi Agamemnon vor fi de acord.

61. Nu trebuie să luăm în glumă alarma în această viață. Trimitem un om să vadă ce se petrece. Dar ne-am ales prost spionul, căci am trimis un laş care, la cel mai mic zgomot, fiindu-i frică şi de umbra lui, revine înfricoşat: ”Iată cum înaintează moartea, exilul, calomnia, sărăcia. – Prietene, vorbeşte în numele tău. Am fost proşti că ne-am ales un astfel de om pentru a ne informa. Diogene, care a fost în recunoaştere cu tine, ne-a dat un raport complet diferit; ne-a spus că moartea nu e un rău dacă nu e una ruşinoasă, iar calomnia nu e decât zgomotul facut de nişte oameni nesăbuiți. – Dar ce a spus el despre muncă, despre durere, despre sărăcie? – A spus că goliciunea valorează mai mult decât hainele de purpură. Într-un cuvânt, ne-a spus, n-am găsit niciun duşman, totul e liniştit, n-aveți decât să mă priviți. Am fost bătut? Sunt rănit? A trebuit să fug? Iată ce spioni trebuie trimişi. Ne vor spune cu toții că nu trebuie să ne temem decât de noi înşine.”

62. Aminteşte-ţi că cei bogaţi, tiranii, regii au fost subiectele tragediilor. Săracii nu apar deloc în teatrele noastre sau, dacă au vreun rol, sunt doar cântăreţi şi dansatori. Regii prosperă la începutul piesei: totul le surâde, sunt onoraţi, respectaţi, li se ridică altare, li se împodobesc altarele cu coroane şi cu panglici şi, la sfârşitul celui de-al treilea sau celui de-al patrulea act, strigă odată cu Oedip: ”O, Cytheron, de ce m-ai primit?”

63. Păstrează cu grijă ceea ce e al tău, nu te lăcomi la ceea ce e al altora şi nimic nu te va putea împiedica să fii fericit.

64. Dacă-mi iubesc trupul, dacă ţin la binele meu, sunt pierdut, iată-mă sclav; am arătat de unde pot fi prins.

65. Vreau să fiu aşezat în amfiteatru pe banca senatorilor. – Zei măreţi, îţi vei da multă osteneală şi vei fi foarte grăbit. – Dar nu voi putea vedea jocurile stând comod altfel. – Eu nu le văd; ce nevoie ai să vezi jocurile? Iar dacă dorinţa de a te aşeza pe acea bancă te face să mergi acolo, aşteaptă să iasă oamenii. Când spectacolul se va fi sfârşit, vei merge să te aşezi pe acea bancă atât de dorită şi te vei simti în largul tău.

66. Aruncă-i injurii unei pietre, cu ce te va ajuta acest lucru? Ea nu te va înţelege. Imită acea piatră şi nu te gândi la injuriile ce ţi se spun.

67. Ţi-e milă de orbi, de şchiopi; de ce nu ţi-e mila de cei răi? Sunt răi împotriva voinţei lor, aşa cum alţii sunt şchiopi şi orbi.

68. Regula şi măsura acţiunilor noastre sunt opiniile noastre. De unde vine *Atreea* de Euripide? Din opiniile sale. *Medeea*, *Hypolyte*? Din aceste opinii. *Oedip* a lui Sofocle? Din opinia sa.

69. Lui Paris i s-a părut ca e bine s-o răpească pe Elena, iar Elenei să-l urmeze pe Paris. Dacă şi lui Menelau i s-ar fi părut bine să se dispenseze de o soţie infidelă, ce s-ar fi întâmplat? N-am mai fi avut *Iliada* şi *Odiseea*. Restul nu mai contează.

70. Se spune ca a fost o mare nenorocire pentru Paris când grecii au intrat în Troia, că au înăbusit totul în foc şi sânge, că au ucis toată familia lui Priam şi că le-au răpit pe femeile captive. – Te înşeli, prietene. Marea nenorocire a lui Paris a fost că şi-a pierdut pudoarea, fidelitatea, modestia şi că a violat ospitalitatea. La fel, nenorocirea lui Ahile n-a fost atunci când Patrocle a fost ucis, ci atunci când s-a mâniat, când a început să-l plângă pe Briseis şi când a uitat că nu a intrat în acest război pentru a avea amante, ci pentru a reda o soţie soţului ei.

71. Adevaratul bine al omului stă în partea prin care se deosebeşte de animale. Dacă această parte este puternică, iar virtuțile sunt pregatite să-l respingă pe duşman, omul e in siguranță şi nu are de ce să se teamă.

72. Filozofii ne învață că omul e liber. Ei ne învață deci să disprețuim autoritatea împăratului. – Nu. Niciun filozof nu-i învață pe supuşi să se revolte împotriva împăratului lor, nici să se sustragă puterii sale ceva din ce îi este supus. Iată, iată trupul meu, bunurile mele, reputația mea, familia mea, pe toate vi le dau. Iar când veți crede că învăț pe cineva să le păstreze în ciuda domniei voastre, trimiteți-mă la moarte, sunt un rebel. Nu îi învăț pe oameni astfel de lucruri; nu-i învăț decât să-şi păstreze libertatea opiniilor, peste care divinitatea i-a făcut singurii stăpâni.

73. Cea mai dreaptă, cea mai puternică şi inviolabilă lege a divinității, este ca acela mai slab să fie întotdeauna supus celui mai puternic.

74. Printre gladiatorii lui Cezar se găsesc mereu unii deznădăjduiți pentru că nu luptă, care ii roagă pe zei să iasă din această lipsa de activitate şi care cer ca pe o mare favoare dreptul de a apărea în public. Dar printre noi nu se găseşte nimeni care să caute cu orice preț ocazia de a-şi face cunoscută dragostea pentru zei.

75. Divinitatea te cheamă ca martor şi te intreabă: ”Nu e adevarat că nu există nici bine, nici rău în afara voinței? Am făcut vreun rău cuiva? Nu am dat fiecăruia puterea de a face tot ceea ce-i poate fi util?” Ce-i răspunzi? ”Mă aflu într-o postură dificilă, stăpâne; sunt nefericit. Nimeni nu are grijă de mine; nimeni nu-mi stă alături; toată lumea mă învinuieşte, toată lumea mă jigneşte şi sunt ultimul dintre oameni.” Astfel îi raspunzi pentru onoarea pe care ți-a făcut-o de a te chema pentru a o glorifica, mărturisind atâtea adevăruri mărețe? Ea cerea un martor al bunătății, adevărului şi dreptății ei, iar tu ai devenit acuzator.

76. Aproape toți suntem în viață asemenea sclavilor fugari la spectacole. Aceşti sclavi privesc cu mare plăcere fastul jocurilor, admiră actorii unei tragedii, dar sunt tot timpul neliniştiți; privesc în toate părțile şi dacă aud numele stăpânului lor, o iau la fugă, cuprinşi de frică. Suntem la fel. Admirăm minunile naturii, suntem vrajiți de acest spectacol. Dar suntem mereu neliniştiți şi, dacă auzim numele stăpânului, suntem pierduți. Cine e acest stăpân? Nu e un om, căci omul nu poate fi stăpânul omului. E moartea, e viața, e voluptatea, e durerea, e sărăcia sau bogația. Cezar însuşi daca ar veni spre mine fără acest cortegiu, aş rămâne impasibil. Dar dacă vine cu oştenii săi, tunând şi fulgerând, amenințând, şi eu ma tem de el, nu sunt acel sclav fugar care şi-a recunoscut stăpânul? Dar dacă nu mă tem, iată-mă în deplină libertate: nu mai am alt stăpân în afară de mine însumi.

77. Când te apropii de împărați și de cei mari, amintește-ți că acolo sus e un împărat și mai mare, care te vede, te aude și căruia trebuie să-i placi mai mult decât lor.

CARTEA A DOUA

1. Ți-ai eliberat scalvul. Dar tu, cel care l-a pus în libertate, ești liber? Nu, ești sclavul banilor tăi, al unei femei, al unui tiran, al ultimului valet al tiranului?

2. Spui că încrederea și prudența sunt incompatibile; e o eroare, poți să le pui alături. Fii prudent doar cu lucrurile care depind de tine și încrezător cu cele care nu depind. Astfel, vei fi și încrezător și precaut. Căci, evitând prin prudență adevaratele rele, vei face față cu curaj falselor rele cu care ești amenințat.

3. Nefericirea oamenilor vine întotdeauna din faptul că nu-și împart bine prudența și încrederea. Sunt cu toții asemenea cerbilor care, pentru a evita o pasăre care amenință să se așeze pe ei, încercând să se puna la adăpost, cad în plasele în care pier.

4. Compun dialoguri frumoase, scriu cărți bune. – Ei, prietene, arată-mi mai degrabă că-ți domolesti pasiunile, că-ți stăpânești dorințele și că opiniile tale urmează calea adevărului. Asigură-mă că nu te temi nici de închisoare, nici de exil, de durere, de sărăcie sau de moarte. Altfel, oricâte cărți frumoase ai scrie, fii convins că nu ești decât un ignorant.

5. Diogene i-a răspuns într-o zi unui om care îi cerea scrisori de recomandare: ”Prietene, cel căruia vrei să-i scriu în favoarea ta va vedea mai întâi fără ajutorul meu ca ești un om și, dacă se pricepe, va vedea și dacă ești bun sau rău. Dacă nu se pricepe, pot să-i scriu o sută de scrisori, nu te va cunoaște mai bine. Nu-ți rămâne decât să fii ca o monedă de aur care se recomandă ea singură oricui știe să deosebească aurul adevărat de cel fals.”

6. Ce face un om care râvnește la soția aproapelui sau? Calcă în picioare pudoarea ți fidelitatea, violează vecinatatea, prietenia, societatea, cele mai sfinte legi; el nu mai poate fi privit nici ca prieten, nici ca vecin, nici ca cetățean. Nu mai e bun nici măcar sa fie sclav; e ca un vas care nu mai e de niciun folos și care e bun de aruncat.

7. Femeile sunt în comun, e legea naturii, îi spunea lui Diogene unui desfrânat care fusese surprins în adulter. Diogene i-a răspuns: ”Carnea care se servește la masa e comună la început; dar, îndată ce porțiile sunt făcute și împărțite, ai fi lipsit de orice rușine dacă i-ai lua partea vecinului tău din farfurie. Teatrul e comun pentru toți cetațenii; dar, dupa ce locurile sunt ocupate, nu poți și nici

nu trebuie sa-l dai pe vecinul tău la o parte pentru a te aşeza pe locul său. Tot astfel, femeile sunt în comun, dar, îndată ce legiuitorul le-a împărţit şi au fiecare soţul ei, îţi mai e permis să nu te mulţumeşti cu a ta şi să o iei pe cea a vecinului tău? Dacă faci acest lucru, nu mai eşti om, ci maimuţa sau lup sălbatic."

8. În toate, trebuie să faci ceea ce depinde de tine şi să rămâi ferm şi liniştit în rest. Sunt obligat să mă îmbarc: ce trebuie să fac? Să aleg bine vasul, cârmaciul, mateloţii, anotimpul, ziua, vântul, iată tot ce depinde de mine. De îndată ce sunt în larg, începe o furtună puternică; nu mai e treaba mea, ci a cârmaciului. Vasul se scufundă; ce trebuie să fac? Fac ceea ce depinde de mine, nu strig, nu mă las tulburat. Ştiu că tot ceea ce se naşte trebuie să moară, e o lege universală; trebuie deci să mor. Nu sunt nemuritor, sunt doar un om, o parte din marele tot, aşa cum o oră e o parte a zilei. O oră vine şi trece; la fel şi eu vin şi trec: modul în care trec nu contează; prin boală sau prin apă mi-e indiferent.

9. Nu ar trebui să ne bucurăm cu oamenii şi să-i felicităm decât pentru lucrurile de care au cu adevărat motiv să se bucure şi care sunt pentru ei onorabile şi utile.

10. Dacă am fi în închisoare, în ajunul judecăţii pentru pedeapsa capitală, am putea suporta un om care ar veni să ne întrebe: "Vreţi să vă citesc imnurile pe care le-am compus?" – Prietene, de ce vii să mă deranjezi degeaba? Am alte treburi. Nu ştii că trebuie sa fiu judecat mâine? – Socrate era în închisoare, în ajunul condamnării sale, şi compunea imnuri.

11. De ce se nasc spicele? Nu pentru a se coace şi pentru a fi apoi secerate? Căci nu sunt lăsate pe tulpina lor, aşa cum sunt. Dacă ar avea sentimente, crezi că s-ar ruga să nu fie niciodată tăiate? Nu, fără îndoială. Ar privi ca pe un blestem faptul de a nu fi secerate. La fel e şi cu oamenii. Ar fi un blestem pentru ei să nu moară. A nu muri, pentru un om, e la fel cu a nu te coace şi a nu fi secerat, pentru un spic.

12. Ceea ce ne face să pierim e o spadă, o roată, marea, o tiglă, un tiran. De ce te interesează calea prin care vei coborâ în infern? Toate căile au valoare. Una din cele mai scurte e chiar cea prin care un tiran te trimite acolo. Niciodată unui tiran nu i-a luat şase luni să ucidă un om, pe când febrei îi ia uneori ani întregi.

13. De ce să mergem să consultăm oracolul în privinţa lucrurilor care sunt în mod evident de datoria noastră? Dacă trebuie să mă expun unui pericol pentru prietenul meu, dacă trebuie să mor pentru el, ce nevoie am de oracol? Nu am înlăuntrul meu un oracol sigur şi infailibil, care m-a învăţat toate semnele după care le pot recunoaşte?

14. Slăbiciunea omului pentru oracole vine din timiditatea sa: el se teme de evenimente. Iată de ce are pentru oracol o sensibilitate aparte. Le face arbitrii şi judecătorii tuturor faptelor sale, le încredinţează tot ceea ce are şi, dacă îi prezic lucruri bune, le multumeşte ca şi cum ele i-ar da aceste lucruri. Ce orbire! Dacă am fi înţelepţi, am consulta oracolele aşa cum întrebăm de drum într-o călătorie, fără a ne păsa dacă trebuie să o luăm la dreapta sau la stânga. Căci ce înseamnă să consultăm oracolele? Înseamnă să-i consultăm pe zei pentru a le cunoaşte şi a o urma. Trebuie deci să ne servim de oracole aşa cum ne servim de ochi. Nu ne rugăm ochii să ne facă să vedem un anumit obiect, ci vedem acele obiecte pe care ei ni le arată. Să facem la fel în privinţa oracolelor; să nu le laudăm, să nu le rugam, ci să facem ceea ce ele ne poruncesc.

15. O doamna din Roma voia să trimită o mare suma de bani uneia din prietenele sale, numita Gratilla, care fusese exilată de Domiţian. Cineva i-a spus că Domiţian va pune mâna pe acei bani şi că îi va confisca. „Nu contează, a raspuns aceasta, e mai bine ca Domiţian să-i ia decât să nu-i trimit deloc."

16. Cand îi consultăm pe auguri, o facem tremurând şi făcând rugăciuni arzătoare zeilor: „Zei, aveţi milă de mine, faceţi să reuşesc în cutare afacere." Ei, biet scalv, vrei tu altceva decât ceea ce e mai bine pentru tine? Ce e mai bine pentru tine decât să faci ceea ce le place zeilor? De ce încerci atunci, pe cât îţi stă în putere, să-l corupi pe arbitrul şi judecătorul tău?

17. Care e natura divinităţii? Ea este inteligenţa, ştiinţa, ordine, raţiune. Astfel poţi cunoaşte care e natura adevărată a binelui tău, care se gaseşte în ea.

18. Daca eşti născut din parinţi nobili, eşti atât de plin de această noblețe încât nu încetezi să vorbeşti despre ea şi să baţi la cap pe toată lumea. Dar, având divinitatea ca părinte, având-o înlăuntru-l tău, tu uiţi de această noblețe, nu ştii de unde vii şi ce porţi în tine? Iată lucrul de care ar trebui să-ţi aminteşti în toate acţiunile vietii tale. Spune-ţi în fiecare clipă: „Divinitatea m-a creat, ea e înauntrul meu şi o port pretutindeni cu mine. De ce aş întina-o prin gânduri obscene, prin acţiuni josnice şi impure şi prin dorinţe infame?"

19. Ai reţineri în a comite fapte necinstite în faţa unei statui sau imagini a zeilor, pentru că ei te văd, te aud; dar nu roşeşti când ai în prezenţa lor gânduri obscene şi când comiţi acte impure care-i rănesc, îi dezonorează şi-i fac să sufere. O, duşman al zeilor! O, laşule, ţi-ai uitat adevărata natură!

20. Dacă ai fi o statuie de Fidias, *Minerva* sau *Jupiter* şi ai avea o urmă de sentiment, ai avea mare grijă, amintindu-ţi de cel care te-a creat, să nu faci nimic nedemn de el sau de tine însuţi şi pentru nimic în lume nu ai vrea să apari într-o postură indecentă, care să-ţi dezonoreze frumuseţea. Dacă nu-ţi pasă deloc în ce stare apari în faţa zeilor, dezonorezi mâna care ţi-a dat viaţă. Ce diferenţă totuşi de la creator la creator şi de la operă la operă!

21. Dacă zeii ți-ar fi dat în grija un pupil, ai fi avut grijă de el şi nu ai fi lăsat să piară o asemenea avere. Ei ți-au spus să ai grijă de tine însuți; ți-au spus astfel: „Am crezut că nu l-am fi putut lăsa pe mâna unui tutore mai fidel, mai afectuos păstrează-ni-l pe acest fiu aşa cum e prin natura sa; păstrează-l plin de pudoare, de fidelitate, de generozitate, de curaj, fără tulburare şi fără patimă.” Iar tu te neglijezi! Ce necredință! Ce crimă!

22. De unde vine mândria, îngâmfarea acestui mărunt filozof? – Asteaptă puțin, prietene, voi fi îndată şi mai mândru; nu sunt încă destul de ferm în privința maximelor pe care le-am învățat şi la care ader; mă tem încă de slabiciunea mea. Asteaptă să prind puteri, şi vei vedea un cu totul altfel de mândrie. Statuia nu e încă terminată, zeii nu au pus pe ea ultima mâna; de îndată ce va fi desavârşită, vei vedea. Dar nu te gândi că va fi vorba de orgoliu, va fi o mândrie venită din siguranță şi din încrederea în adevăr. Această mândrie, acestă aroganță pe care o vezi la acest cap al lui Jupiter, este ea orgoliu, după parerea ta? Nu. E fermitate, e stabilitate, e constanță. E aşa cum trebuie să fie un zeu care-ți spune: „Tot ceea ce am confirmat printr-o ridicare a sprâncenelor nu e înşelător, e irevocabil şi se va întampla negreşit.” Voi încerca să imit acest model măreț. Mă vei vedea fidel, plin de pudoare, plin de curaj şi inaccesibil tulburării şi emoțiilor care sunt cauza accidentelor pe care le considerăm îngrozitoare. – Dar te voi vedea nemuritor şi scutit de bătrânețe şi de boală? – Nu. Dar vei vedea că ştiu să mor, şi că ştiu să fiu bătrân şi bolnav. Vei vedea nervii unui filozof, nişte nervi bine țintuiți în frâu. – Ce fel de nervi? – Dorințe niciodată frustrate; temeri bine plasate, care preîntâmpină toate relele; mişcări stăpânite şi convenabile; scopuri propuse după o atentă reflecție şi acorduri care nu sunt niciodată urmate de remuşcări.

23. Nu e ceva comun să aduci la desăvârşire ceea ce promite calitatea de om. Acesta e un animal muritor, dotat cu rațiune şi, prin rațiune se distinge de animale. Deci, de fiecare dată când se îndepărtează de rațiune şi acționează fără să gândească, omul dispare şi se arată animalul.

24. Semănăm cu cei care îşi fac mari provizii, dar rămân slabi şi descărnați pentru că nu se hrănesc din ele. Avem precepte şi maxime frumoase, dar pentru a le expune, şi nu pentru a le practica; acțiunile ne contrazic faptele. Nu suntem înca oameni, şi vrem sa jucăm rolul de filozofi. Povara e prea grea pentru noi. E ca şi cum un om care n-ar avea puterea să ridice o greutate de două livre ar vrea să ridice piatra lui Ajax.

25. Reuneşti în tine calități care cer fiecare îndeplinirea unei anumite datorii. Eşti om; eşti cetățean al lumii; eşti fiu al zeilor; eşti frate ca toți ceilalti oameni. După acestea, eşti senator sau ai o altă funcție; eşti bătrân sau tânăr; eşti fiu, eşti tată, eşti soț. Gândeşte-te la ce te obligă toate aceste calități şi încearcă să le onorezi pe toate.

26. Ai pierdut nişte bunuri şi priveşti acest lucru ca pe o mare pierdere, de care nu te poţi consola. Dar când ţi-ai pierdut fidelitatea, pudoarea, blândeţea, modestia, crezi că nu ai pierdut nimic. Totuşi, aceste bunuri exterioare ne sunt răpite de o cauză străină şi involuntară, şi nu e ruşinos nici să le ai, nici să le pierzi. Iar pe cele din urmă - bunurile exterioare – nu le pierdem niciodată decât din vina noastră, şi cum e o ruşine şi o nenorocire să nu le ai, tot astfel e foarte ruşinos şi un mare prilej de nefericire, atunci când le ai, să le pierzi.

27. Nimeni nu poate fi rău şi vicios fără ca acest lucru să fie o pierdere sigură şi un păcat la fel de sigur.

28. Nu trebuie să mă răzbun şi să plătesc răul care mi-a fost făcut? – Ei, prietene, nu ţi-a fost făcut un rău, de vreme ce binele şi răul nu stau decât în puterea ta. şi tu răzbunându-te?

29. Începutul filozofiei este să ne cunoaştem slăbiciunea şi ignoranţa în privinţa îndatoririlor necesare şi indispensabile.

30. Nu există om care să nu aibă în mod natural o anumită idee, o anumita noţiune despre bine, rău, drept, nedrept, despre fericire şi nefericire, despre îndatoririle practicate sau neglijate. Cum se întâmplă deci, ca în aceste privinţe, ne înşelăm atât de des atunci când judecăm pornind de la fapte particulare? Acest lucru vine, aşa cum am spus şi mai înainte, din faptul că judecăm greşit acţiunile noastre comune, le judecăm prin prisma unor prejudecăţi superficiale. Frumosul, binele, răul, dreptatea sunt termeni pe care toată lumea îi foloseşte înainte de a fi învăţat sa-i aplice raţional şi corect. De aici se nasc disputele, certurile, războaiele. Spun: „Acest lucru e drept.” Un altul spune: „E nedrept.” Cum să ne punem de acord? Ce regulă avem pentru a judeca acest drept? Să fie cea a opiniei? Dar iată că suntem doi şi avem opinii contrare. De altfel, cum ar putea fi opinia unui judecător corectă? Nebunii nu au şi ei păreri? Trebuie totuşi să existe o regulă sigură pentru a cunoaste adevărul; căci nu e posibil ca zeii să-i fi lăsat pe oameni într-o ignoranţă totală în ceea ce trebuie să ştie pentru a se putea descurca. Să căutăm deci acesta regulă, singura care ne poate scapa de greşeli şi care poate vindeca curajul şi nebunia opiniei. Această regulă ar trebuie aplicată caracteristicilor generale, astfel încât aceste caracteristici, cunoscute şi recunoscute de toată lumea, să ne fac să eliminăm prejudecăţile pe care le avem asupra fiecărui fapt particular. De exemplu, avem ideea de bine; trebuie să aflăm dacă voluptatea e un bine: s-o examinăm conform acestei idei şi să o cântărim în această balanţă. O cântăresc având drept greutăţi caracteristicile binelui. O găsesc uşoară şi o resping, căci binele este un lucru solid şi care cântareşte foarte mult.

31. Paleşti, tremuri şi eşti intimidat atunci când mergi să-l vezi pe împărat sau pe un mare nobil. – Cum mă va primi? Mă va înţelege? – Biet sclav, te va primi şi te va înţelege cum va crede de cuviinţă; cu atât mai rău pentru el dacă primeşte rău un înţelept, el singur va suferi din aceasta cauză. Poţi tu suferi pentru

greşeala altcuiva? – Dar cum să-i vorbesc? – Vorbeşte-i cum vrei. – Mă tem să nu mă încurc. – Ei şi? Nu ştii să vorbeşti cu discreţie, cu prudenţă şi în mod liber şi cinstit? De ce să te temi de un om? Zenon nu se temea de Antigona, dar Antigona se temea de Zenon. Socrate era intimidat atunci când vorbea tiranilor şi judecatorilor? Diogene era intimidat când vorbea cu Alexandru, cu Filip, cu stăpânul care-l cumpărase?

32. Daca vrem să fim cu adevărat filozofi, să ne adaptăm astfel voinţa la evenimente încât să fim multumiti şi de ceea ce ni se întâmplă, şi de ceea ce nu ni se întâmplă. De aici vom obţine marele avantaj că nu ni se va întâmpla niciodată să nu avem ceea ce ne dorim şi nici nu ne vom întâlni vreodată cu ceea ce face obiectul temerilor noastre. Şi astfel ne vom petrece viaţa alături de aproapele nostru, fără necazuri şi fără tulburări, păstrându-ne toate legăturile naturale şi dobândite, adică făcându-ne exemplar datoria de tată, de fiu, de frate, de cetăţean, de soţ, de vecin, de asociat, de magistrat şi de supus.

33. Primul lucru pe care trebuie să-l aflăm este că există un Dumnezeu care guvernează totul prin providenţa sa şi că nu-i pot fi ascunse acţiunile noastre, ca şi gândurile şi mişcările noastre. Apoi trebuie să ne întrebăm care este natura sa. Natura sa fiind cunoscută, trebuie neapărat ca aceia care vor să-i facă pe plac şi să-l asculte să facă toate eforturile pentru a-i semăna, să fie liberi, fideli, milostivi şi făcători de bine, generoşi. Deci, toate gândurile, toate vorbele şi toate acţiunile tale să fie actiunile, gândurile şi vorbele unui om care-l imită pe Dumnezeu, care vrea să-i semene.

34. E un lucru obişnuit să vedem oameni care cred că ştiu totul, deşi nu ştiu nimic şi ignoră chiar şi lucrurile elementare. Cum înoată în bogăţii şi nu au nevoie de nimic, nici măcar nu bănuiesc că le-ar lipsi ceva. Într-o zi, îi spuneam unuia dintre aceştia: „Sunteţi bine văzut de către împărat; aveti mulţi prieteni foarte influenţi şi aliaţi importanţi; prin propria influenţă, vă puteţi ajuta prietenii şi nimici duşmanii. – Ce-mi lipseşte atunci? M-a întrebat el. – Tot ceea ce e mai important şi mai necesar fericirii adevărate. Iar până acum aţi făcut contrariul a ceea ce era bine. Iată ce e capital: nu ştiţi nici ce sunt zeii, nici ce e omul. Nu cunoaşteţi natura binelui şi a răului şi, ceea ce vă surprinde cel mai mult, nu vă cunoaşteţi. A! Fugiţi şi va înfuriaţi pentru că vă vorbesc atât de sincer! Ce rău vă fac? Vă arat doar oglinda în care va reflectaţi aşa cum sunteţi.”

35. Un medic vine la un bolnav şi-i spune: „Aveţi febra, nu mâncaţi nimic azi şi nu beţi decât apă.” Bolnavul îl crede, îi multumeşte şi-l plăteşte.” Un filozof îi spune unui ignorant: „Dorinţele vă sunt nefireşti, temerile josnice şi servile, nu aveţi decât opinii false.” Acesta pleacă mânios şi spune că a fost insultat. De unde vine această diferenţă? Din faptul că bolnavul îşi simte răul, iar ingnorantul nu-l simte pe al său.

36. N-ai văzut niciodată un târg la care se strâng oamenii din toate ţinuturile învecinate? Unii vin pentru a cumpăra, alţii pentru a vinde. Sunt puţini cei

care vin din curiozitate, doar ca să vadă târgul şi care se informează de ce se ține acesta şi cine a hotărât acest lucru. La fel se întâmplă şi în această lume; toți oamenii sunt aici, unii pentru a cumpăra, alții pentru a vinde. Sunt foarte puțini cei care sunt aici doar pentru a admira acest măret spectacol, pentru a şti ce este, cine l-a făcut, de ce l-a făcut şi cum îl guvernează. Căci nu e posibil să nu fi fost făcut şi să nu fie guvernat de cineva. Un oraş, o casă nu există fără un zidar şi nu durează dacă nu sunt guvernate de cineva, iar o maşinarie atât de vastă şi admirabilă ar putea să existe şi să dureze din pură întâmplare? Acest lucru e imposibil. Există deci cineva care a făcut-o şi o guvernează. Cine e acesta şi cum o guvernează el? Iar noi, care suntem tot opera sa, cine suntem şi de ce existăm? Sunt foarte puțini cei care se gândesc la astfel de lucruri şi care, după ce au admirat curajul şi l-au binecuvântat pe făuritor, se retrag mulțumiți. Dacă sunt unii care o fac, sunt de râsul celorlalți, tot aşa cum, la târg, negustorii râd de simplii curioşi, pe care-i numesc gură-cască. Iar dacă boii şi porcii ar putea vorbi, ar râde la fel de cei care se gândesc la altceva decât la păscut.

37. Ai auzit spunându-se filozofilor că trebuie să fii ferm şi constant în hotărârile tale, şi din această cauză te încăpățânezi să rămâi ferm în prejudecățile, erorile şi nebuniile tale. Dar, prietene, e necesar ca hotărârile tale să fie bune, adică să fie luate cu prudență, cu ajutorul rațiunii şi al adevărului. Iți spun că un om trebuie sa aibe nervi, dar aceştia trebuie să fie nervii unui trup sănătos, cel al unui atlet viguros şi robust, iar tu îmi arați nervii inflamați, nervii unui isteric; aceştia nu sunt nervi, e mai degrabă o slabiciune a nervilor.

38. Nebunii sunt incorigibili şi, cum spune proverbul, mai degrabă ucizi un nebun decât să-l schimbi.

39. Nu trebuie să-ți fie frică nici de sărăcie, nici de exil, nici de închisoare, nici de moarte. Dar trebuie să-ți fie frică de frică.

40. Când sunt pe o corabie, când nu mai văd decat cerul şi marea, această vastă întindere de apă care mă înconjoară mă înfricoşează, ca şi cum, dacă aş naufragia, ar trebui s-o înghit pe toată şi mă gândesc că nu sunt necesare decât trei măsuri de apă pentru a mă îneca. La fel, la un cutremur, îmi imaginez că oraşul întreg va cădea peste mine, şi nu mă gândesc că e suficientă o singură bucată de țiglă pentru a-mi sparge capul. Ah! Nefericit sclav al opiniei!

41. Ah! Când voi revedea Atena şi Acropole? – Prietene, vezi ceva mai frumos decât cerul, acest soare, această lună, aceste stele, acest pământ, această mare? Daca te necăjeşti că nu mai poți vedea Atena, ce vei face când n-ai să mai poți vedea soarele?

42. Prietene, nu vrei să fii înțărcat şi să laşi laptele pentru a te hrăni cu carne? Vrei să plângi la nesfârşit după sânul doicii tale şi să regreți poveştile şi cântecele cu care te adormea?

43. Nu poți fi nici Hercule, nici Tezeu, pentru a scăpa pământul de monştri, dar poți să-i imiți ucigând tu însuți monştrii care sălăşluiesc în tine. Ai înăuntrul tău un leu, un mistreț, o hidră: îmblânzeşte-le. În loc să-i îmblânzeşti pe Procust şi pe Sciron, îmblânzeşte durerea, teama, lăcomia, invidia, răutatea, avariția, moliciunea şi lipsa de stăpânire. Singurul mod de a-i îmblânzi este de a nu-i avea în vedere decât pe zei, de a le fi ataşat, devotat si de a nu asculta decât de ordinele lor.

44. Scutură în sfârşit jugul şi, eliberat din sclavie, ridică ochii spre cer şi spune-i zeului tău: „De-acum înainte fă cu mine ce vei dori; nu refuz nimic din ceea ce vei dori să-mi trimiți şi-ți voi justifica purtarea față de toți oamenii."

45. Când imaginația încearcă să te seducă prin cine ştie ce idee de desfrâu, nu te lăsa dus de val, ci spune-i: „Aşteaptă, imaginație, să văd puțin ce eşti şi ce-mi arăți, să te examinez puțin." Nu-i permite să meargă mai departe şi să-ți arate imagini mai seducătoare, căci dacă o laşi, eşti pierdut, ea te va duce cu ea. În locul acestor tablouri îngrozitoare, oblig-o să-ți prezinte imagini mai fericite, mai frumoase şi mai nobile. Iată mijlocul de a scăpa.

46. Daca rezist unei femei frumoase care e gata să-mi acorde favorurile ei, îmi spun: iată un lucru bun, Epictet, mai bun decât să fi găsit punctul slab al celui mai subtil sofism. Dacă rezist avansurilor ei şi-l resping mângâierile, pot să mă mândresc cu această victorie mai mult decăt dacă aş fi triumfat asupra tuturor silogismelor complicate…Dar cum să rezişti unei tentații atât de insistente? Nu trebuie decât să vrei sa-ți placi ție însuți şi să fii frumos în ochii zeilor. Nu trebuie decât să vrei să-ți păstrezi puritatea trupului şi a sufletului.

47. În fața fiecărei tentații, spune-ți: „Ia-tă o luptă importantă, iată o acțiune divină; e vorba aici de regalitate, de libertate, de fericire, de inocență; aminteşte-ți de zei, cheamă-i în ajutorul tău şi ei vor lupta pentru tine." Într-o furtună, îl invoci pe Castor şi Pollux; tentația e o furtună mult mai periculoasă pentru tine.

48. Când eşti atacat de o ispită, dacă amâni până a doua zi lupta, va veni a doua zi şi tu nu vei mai lupta. Astfel, de la o zi la alta, nu vei fi doar învins, ci vei cădea într-o insensibilitate în care îți va fi imposibil să-ți dai seama dacă păcătuieşti, şi vei simți pe propria piele adevărul acestui vers de Hesoid: „Cel care amână de pe o zi pe alta e întotdeauna copleşit de rele."

49. De ce faci pe stoicul? Ia-ți numele pe care-l cer acțiunile tale şi nu te împodobi cu un nume care nu ți se potriveşte şi care nu faci decât să-l dezonorezi. Văd mulți oameni care debitează maxime ale stoicilor. Dar nu văd niciun stoic. Arată-mi un stoic, nu vreau decât unul. Un stoic, adică un om, care bolnav fiind, e fericit, care în primejdie fiind sau murind, e fericit, care cand e disprețuit şi calomniat, e fericit! Dacă nu-mi poți arăta un stoic desăvarşit,

arată-mi cel puțin unul care să devină stoic. Nu lipsi un bătrân ca mine de acest măreț spectacol, de care mărturisesc că nu m-am putut bucura până acum; arată-mi un om care vrea să se conformeze voinței zeilor, care nu se plânge niciodată nici de zei, nici de oameni; care nu se simte niciodată frustrat, pe care nimic nu-l răneşte, care nu dă dovadă nici de invidie, nici de mânie, nici de gelozie, care întreține în acest trup muritor un comerț secret cu zeii şi care vrea să-l despoaie pe un om pentru a deveni un zeu.

50. În mod natural, nu există nicio relație socială între oameni; zeii nu se amestecă în lucrurile umane, şi nu există niciun alt fel de bine în afară de voluptate. – Iată ce ne învață Epicur. – Ei, nefericitule! Merită să veghezi atâtea nopți pentru a scrie aceste frumoase cărți? Nu era mai bine să rămâi în patul tău călduț şi să duci viața unui vierme, de vreme ce e singura de care te socoteşti demn? După tine, pietatea şi sfințenia nu sunt decât invenții ale oamenilor aroganți şi ale sofiştilor; justitia nu e decât slăbiciune, iar pudoarea e o nebunie; nu mai există nici tată, nici fiu, nici frate, nici cetățean. O, ce neruşinare! Ce impostură! Oreste, mânat de negrele Furii, nu era mai dement decât tine.

51. Vrei să placi zeilor. Aminteşte-ți atunci că ei nu urăsc nimic mai mult decât impuritatea şi nedreptatea.

52. Cei care susțin că nu există adevăr cunoscut neagă această afirmație printr-un pretins adevăr. Căci ceea ce spun ei e adevărat sau fals: e deci vorba despre un adevăr cunoscut.

53. Te mâniezi pe servitori, întorci pe dos toată casa, îți tulburi şi-ți scandalizezi vecinii şi mai apoi, luându-ți înfățişarea unui înțelept, te duci să asculți un înțelept despre îndatoririle omului şi despre natura virtuților. Prietene, toate aceste frumoase precepte îți sunt inutile. Căci, nevenind să le asculți în dispoziția necesară, te vei întoarce aşa cum ai venit.

54. Doar înțeleptul e capabil de prietenie. Cum ar putea iubi cel care nu ştie ce e bine şi ce e rău?

55. Vezi jucându-se nişte cățeluşi: se mângâie, stau împreuna, se alintă, îți par buni prieteni. Aruncă un mic oscior în mijlocul lor şi vezi ce se întâmplă. Aceasta e prietenia fraților şi cea dintre părinți şi fii. Dacă-şi dispută o bucată de pământ, un câmp, o amantă, nu mai există nici părinte, nici fiu, nici frate.

56. Nu e nimic pe lume de care să fie ataşat orice animal decât propriul interes. Oricine-l privează de ceea ce e util, fie el parinte, fiu, frate, prieten, îi devine insuportabil, căci nu-şi iubeşte decât interesul, care-i ține loc de tată, da frate, de fiu, de prieten, de patrie şi chiar de zeu.

57. Pentru a iubi trebuie să pui loalaltă utilitatea, sfințenia, cinstea, patria, părinții, prietenii şi chiar dreptatea însăşi. Dacă separăm aceste lucruri, nu mai există

prietenie, căci pretutindeni unde există *eu* şi *al meu* apare animalul. Dacă *eul* se găseşte acolo unde sunt cinstea şi dreptatea, sunt un bun prieten, un bun tată, un bun fiu, un soț bun. Dar daca *eul* şi *al meu* sunt aici, iar cinstea şi dreptatea, dincolo, s-au dus toate îndatoririle sfinte şi de neînlocuit.

58. Spiritul viciosului nu e niciodată calm. E mereu nestatornic, fără ținută şi plutind în voia opiniilor sale. El e deci incapabil de prietenie.

59. Vrei să ştii dacă aceşti doi oameni sunt prieteni? Nu întreba dacă sunt frați, dacă au crescut împreună, dacă au avut aceiaşi profesori sau acelaşi preceptor; întreabă doar unde-şi plasează binele. Şi dacă e în lucrurile care nu depind de noi, fereşte-te să spui că sunt prieteni. Nu sunt mai mult decît sunt fideli, consecvenți şi liberi. Dar dacă văd binele în lucrurile care depind de noi şi în opiniile sănătoase, nu mai întreba dacă sunt tată şi fiu sau frați, nici dacă se cunosc de mult şi spune cu curaj că sunt prieteni. Căci nu se află prietenia acolo unde se află şi pudoarea, fidelitatea şi comunicarea a tot ceea ce e frumos şi cinstit?

60. Amphiaraus trăise mult timp cu soția sa Eryphila. Aveau mai mulți copii. Nicăieri nu se văzuse o familie mai fericită. Cineva i-a oferit un colier şi au disparut şi soția şi mama.

61. A susține că nu există nicio diferență între frumusețe şi urâțenie înseamnă a fi ingrat şi timid. Cum aşa? Thersit e la fel de plăcut ca Ahile? Această femeie urâtă e la fel de placută vederii ca Elena? E grosolan şi jignitor. E limbajul oamenilor care nu cunosc natura lucrurilor şi care se tem că, daca ar simti diferența, ar fi invinşi. Nu negând frumusețea scăpăm de ea, ci putând s-o cunoaştem şi să-i rezistăm.

62. Dacă există o artă de a vorbi bine, există şi o artă de a auzi bine.

63. Nu condamn elocința, nici talentul de a vorbi şi de a scrie bine, ci condamn greşeala de a li se atribui primul loc; căci există lucruri mult mai importante.

64. Dacă-i demonstrezi unui om rău că face ceea ce nu vrea şi că nu face ceea ce vrea, îl vei corecta, dar dacă nu-i demonstrezi, nu te plânge de el, plângete doar de tine însuți.

65. Omule, nu fii nerecunoscător pentru bunurile pe care le-ai primit de la zei şi nu uita marile lor binefaceri. Adu-le tot timpul omagii pentru ca ți-au dat vederea, auzul, ce zic? Pentru viața însăşi, si pentru tot ajutorul pe care ți l-au dat pentru a o susține, cum ar fi vinul, uleiul şi toate roadele pământului. Dar în acelaşi timp aminteşte-ți că ți-au dat ceva şi mai prețios, facultatea de a te servi de toate lucrurile, de a le încerca şi de a acorda fiecăruia prețul său.

CARTEA A TREIA

1. Apollo ştia bine că Laius nu asculta de oracolul său. Totuşi, îi tot prezicea acestuia în continuare nenorocirile care-l pândeau. Bunătatea zeilor nu renunța nicodată să-i avertizeze pe oameni. Acest izvor al adevărului curge în continuare, dar oamenii sunt tot necredincioşi, neascultători, rebeli.

2. Prietene, eşti bărbat sau femeie? Daca eşti bărbat, împodobeşte-te ca un bărbat, nu ne arăta un monstru. Ce voia să spună Socrate atunci când îi zicea lui Alcibiade să se facă mai frumos? Îl sfătuia să neglijeze frumusețea trupului pentru a lucra la cea a sufletului. – Trebuie deci să fii murdar şi neîngrijit? – Deloc. Dar trebuie ca această curățenie să fie bărbătească, demnă de un bărbat.

3. Când un corb îți prezice ceva prin croncănelile lui, crezi că îți vorbeşte un zeu, şi nu un corb. Când un filozof te avertizează, să crezi la fel, că te avetizează un zeu, şi nu un filozof.

4. Aşa cum negustorul nu refuză o monedă bună, marcată cu sigiliul imparatului, tot astfel sufletul nu refuză adevăratele bunuri. El primeşte adesea unele false, dar e pentru că sigiliul împaratului l-a păcălit, şi nu ştie să recunoască falsul.

5. Sufletul e ca un havuz plin cu apă; opiniile sunt raza care luminează havuzul. Când apa din el e agitaăa, pare că şi lumina e la fel; totuşi, ea nu e. La fel se întamplă şi cu omul: când e tulburat şi agitat, nu virtuțile sunt răsturnate şi confuze, ci spiritul său, care se află în mişcare. Daăa spiritul se linisteşte, totul e liniştit.

6. Te duci la amfiteatru şi imediat iei parte cuiva, vrei să fie încoronat cutare actor sau cutare atlet. Ceilalți vor ca un altul să obțină victoria. Te supără această contradicție, căci eşti pretor şi vrei să obții totul. Dar ceilalți nu au şi ei opinia lor? Voința lor? Şi nu au acelaşi drept să fie ofensați de faptul că tu te opui la ceea ce lor li se pare just? Dacă vrei să fii liniştit şi să nu ți se opună nimeni, nu cere coroana decât pentru cel care va fi încoronat. Sau, dacă vrei să fii stăpânul şi să dai cui ti se pare de cuviință, organizează la tine propriile jocuri, şi atunci vei striga: „Cutare a învins la jocurile nemeice, pythice, istmice, olimpice.” Dar, în public, nu-ți aroga un drept care nu-ți aparține şi admite libertatea sufragiilor.

7. Trebuie ca moartea să vină la noi, mai devreme sau mai târziu. În ce activitate ne va surprinde ea? Un plugar va fi ocupat cu ogorul său, un gradinar cu gradina sa, un negustor cu comerțul. Iar tu, tu cu ce vei fi ocupat? În ce mă priveşte îmi doresc din toata inima ca în acel ultim moment să fiu găsit reglându-mi voința pentru a face aceasta ultimă acțiune ca un om liber, fără tulburare şi fără constrângere, astfel încât să pot spune zeilor: „Am încălcat poruncile

voastre? Am abuzat de darurile pe care mi le-aţi făcut? Nu am făcut ca simţurile, dorinţele, părerile mele să vi se supună? M-am plâns vreodată de voi? Am acuzat vreodată providenţa? Am fost bolnav pentru că voi aţi vrut-o, şi am vrut-o şi eu. Am fost sărac pentru că voi aţi vrut-o şi am fost mulţumit de sărăcia mea. Am fost sclav pentru că aşa aţi vrut voi şi n-am vrut niciodată să ies din această stare. M-aţi văzut vreodată trist din cauza stării mele? M-aţi surprins vreodată abătut şi murmurând? Sunt în continuare pregătit să sufăr tot ceea ce vă va place să-mi ordonaţi. Cel mai mic semn din partea voastră e o poruncă inviolabilă. Vreţi să mă retrag din acest spectacol magnific, eu ies şi vă aduc mii de umile mulţumiri pentru că aţi binevoit să-mi arataţi toată lucrarea voastră şi pentru ca aţi binevoit să-mi arataţi toată lucrarea voastră şi pentru a-mi întinde în faţa ochilor ordinea admirabilă cu care guvernaţi acest univers."

8. Ce este *bunul-simţ*? Există în toţi oamenii un auz general şi comun, care face ca ei să discearnă în mod egal vocile şi să audă toate cuvintele care se pronunţă, dar există un alt auz artificial, care discerne şi notează tonul. La fel, în toţi oamenii există un anumit simţ natural care, atunci când nu au un defect vizibil al spiritului, face ca ei să înţeleagă la fel ceea ce li se propune, iar această dispoziţie e comună tuturor oamenilor; e ceea ce numim *bun-simţ*.

9. Oamenii moi nu sunt facuţi pentru filozofie, aşa cum brânza moale nu e facută pentru momeală.

10. Aşa cum nu e în puterea omului să-şi dea consimţământul la ceea ce pare fals şi să-l refuze lucrurilor care par adevărate, nu e în puterea lui nici să respingă ceea ce i se pare bun. Epicureul, care spune că *a fura nu e rău, ci e rău să fii prins*, va fura cu siguranţă, dacă o poate face fără să fie văzut.

11. Imaginaţi-vă un oraş guvernat după maximele lui Epicur. Totul ar fi răsturnat, oraşul n-ar mai avea nicio formă; nici căsătorii, nici magistraţi, nici colegii, nici poliţie, nici educaţie. Pietatea, sfinţenia, justiţia şi pudoarea vor fi condamnate. Nu vor fi urmate decât opiniile rele, periculoase pentru oraşe pe care nici femeile cele mai desfrânate nu le-ar putea susţine. Din contră, într-un oraş guvernat după maximele pe care le dictează raţiunea vom vedea domnind decenţa şi ordinea. Vor fi urmate opiniile sănătoase; toate virtuţile vor fi onorate; justiţia va înflori; poliţia va fi bine organizată; oamenii se vor căsători, vor avea copii, îi vor creşte; zeii vor fi serviţi. Aici, soţul se va mulţumi cu soţia sa şi nu va râvni la cea a aproapelui său; va fi mulţumit cu bunurile sale şi nu le va dori pe ale altora. Într-un cuvânt, toate îndatoririle vor fi îndeplinite şi toate legăturile bine întreţinute.

12. Sunt pretor în Grecia. – Tu, pretor? Şi ştii să judeci? Unde ai învatat această ştiinţă? – Am împuternicirea lui Cezar. – Şi dacă Cezar ţi-ar fi trimis o împuternicire pentru a judeca muzica, ţie care n-ai învaţat niciodată o notă, ce vei face şi la ce-ţi va servi? Dar să trecem peste asta. Te întreb doar pe ce căi

ai obținut această funcție. Cine ți-a procurat-o? Cui i-ai sărutat mâna? La ce uşă ai dormit? Cui i-ai făcut daruri? Prin ce josnicii, prin ce fapte nedemne, prin ce minciuni ai cumpărat-o?

13. Pleci la Roma, o călătorie lungă pentru a avea în patria ta o funcție mai importantă decât cea pe care o ai acum. Ce călătorie ai făcut vreodată pentru a avea opinii şi sentimente mai bune? Pe cine ai consultat pentru a vedea ce defecte ai? Când, la ce vârstă vrei sa-ți examinezi convingerile? Priveşte în urmă la toți anii din viața ta, şi vei vedea că ai făcut dintotdeauna ceea ce faci azi.

14. Treci prin oraş şi, în timp ce cumperi un vas, spui: „Să mergem o clipă să-l vedem pe Epictet, să auzim ce spune." Vii, mă vezi şi asta e tot. Ce înseamnă să vorbeşti cu un om? Nu înseamnă să-l întrebi care sunt părerile lui şi să i le explici pe ale tale? – Am o idee falsă, smulge-mi-o. – Ai o prejudecată, eu te voi vindeca de ea... Iată ce înseamnă să vorbeşti cu un filozof. În loc de aceasta, tu Îmi faci o vizită şi, nemulțumit de rezultat, te întorci şi spunând: „Epictet nu e cine ştie ce. Cât de vulgar vorbeşte! Nu-şi cunoaşte nici măcar propria limba." Despre asta e vorba? Iată cum sunt facuți oamenii, caută buni vorbitori şi sunt alături de ei toată ziua, ca nişte statui, fără să se cunoască, fără să se examineze unul pe celalalt şi fără să devină mai buni. Amuzamentul şi curiozitatea hotărăsc toate momentele noastre de entuziasm şi toate relațiile noastre.

15. Ai agonisit o mulțime de lucruri frumoase, ai multe vase de aur şi de argint, eşti bogat. Dar îți lipseste bunul cel mai de preț: rabdarea, supunerea față de poruncile zeilor, linişte, lipsa tulburării şi a fricii. Eu, aşa sărac cum sunt, sunt mai bogat decăt tine. Nu-mi fac griji pentru că am un stăpân la curte, nici pentru ceea ce i s-ar putea spune împăratului despre mine şi nu laud pe nimeni. Iată ceea e ține locul tuturor bunurilor. Tu ai vase de aur şi de argint, dar toate gândurile, toate dorințele, toate înclinațiile, toate acțiunile tale sunt din lut.

16. Un copil îşi bagă mâna într-un vas cu gura strâmta în care sunt alune şi smochine; îşi umple pumnul cu cât poate lua şi, neputând să şi-l mai scoată aşa plin, începe să plângă. – Copile, lasă jumatate din ele şi-ți vei scoate pumnul destul de plin... Tu eşti acel copil. Îți doreşti multe şi nu le poți obține; doreşte-ti mai puține, şi le vei avea.

17. Ai febră şi te plângi, spui tu, că nu mai poți studia. Ei! Dar de ce studiezi? Nu pentru a deveni răbdător, constant, ferm? Fii astfel şi când ai febră şi vei şti totul. Febra e o parte a vieții, ca plimbările, călătoriile şi ea e chiar mai utilă decât acestea, pentru ca ea îl pune la încercare pe înțelept şi-i arată progresele pe care le-a facut.

18. Ai febră. Dar, dacă o ai aşa cum trebuie, ai ceea ce poți avea în febră. Ce înseamnă să ai febră aşa cum trebuie? Înseamnă să nu te plângi nici de zei,

nici de oameni, să nu te temi de ceea ce ți s-ar putea întâmpla, căci totul va fi bine; să-ți aştepți moartea cu curaj; să nu te bucuri prea mult când medicul îți spune că eşti mai bine, nici să te întristezi dacă îți spune că eşti mai rău. Căci ce ar putea fi mai rău? Să se apropie momentul în care sufletul se va separa de trup. Numeşti această despărțire un rău? Dacă nu vine azi, nu va veni ea mâine? Va pieri lumea atunci când vei muri tu? Fii deci liniştit, când ai febră, ca şi atunci când eşti sănătos.

19. Aminteşte-ți întotdeauna de ceea ce Eumeu i-a spus lui Ulise pe care nu-l recunoştea şi care-i mulțumea pentru atențiile sale: „Străine, nu-mi este permis să disprețuiesc şi să mă port rău cu un străin care vine la mine, fie el într-o stare chiar mai jalnică şi mai disprețuit decât cea în care eşti tu, căci străinii şi săracii ne sunt trimişi de zei.” Spune-i acelaşi lucru fratelui tău, tatălui tău, apropelui tău: ”Nu-mi este permis să mă port rău cu voi, chiar dacă ați fi mai răi decât sunteți, pentru că sunteți trimişi de zei.”

20. Austeritatea în care trăim şi exercițiile fizice nu trebuie să fie nici extraordinare, nici incredibile, nici pentru a fi arătate ostentativ, altfel vom fi saltimbanci, nu filozofi.

21. Nu scăpăm de obiceiuri decât prin obiceiuri contrare. Eşti obişnuit cu voluptatea, îmblânzeşte-o prin durere. Trăieşti în lene, îmbrățişează munca. Eşti impulsiv, suportă răbdător injuriile. Eşti băutor de vin, nu mai bea decât apă. La fel cu toate obiceiurile rele, şi vei vedea că n-ai muncit în zadar. Dar ai grijă să nu recazi în ele înainte de a fi sigur de tine. Căci lupta e încă inegală. Obiectul care te-a învins înainte te va mai învinge.

22. Te plângi de singurătate. Ce numeşti a fi singur? Înseamnă a fi în afara relațiilor cu oamenii sau a fi lipsit de orice ajutor? Ei! Gândeşte-te că adesea eşti la fel de singur în mijlocul Romei, în mijlocul părinților tăi, al prietenilor, al vecinilor, al sclavilor. Nu vederea unui om alungă singurătatea, ci vederea unui om virtuos, fidel, pe care te poți baza. Dacă eşti singur, gândeşte-te că şi Dumnezeu e singur, că e mulțumit de sine şi găseşte în el însuşi toate lucrurile de care are nevoie. Încearcă să-i semeni dacă-ți stă în putere. Vorbeşte cu tine însuți, ai atâtea lucruri să-ți spui şi atâtea întrebări de pus! Ce nevoie ai de ceilalți? Nu ai niciun ajutor, n-ai nici părinti, nici frați, nici copii, nici prieteni, i-ai pierdut pe toți. Dar nu ai un părinte nemuritor, care va avea grijă de tine şi care îți va da tot ajutorul de care ai nevoie?

23. Împăratul a făcut pace pe pământ: nu mai sunt războaie, nici lupte, nici tâlhării, nici piraterie. Oricând, la orice oră, poți merge liber pe oriunde, singur, fără să te temi de nimic. Dar împăratul poate face pace cu bolile, cu naufragiile, cu incediile, cu cutremurele, cu fulgerul? Poate el să facă pace între noi şi pasiunile noastre, pace cu iubirea, cu tristețea, cu avariția, cu invidia? Ah! E o pace pe care împărații n-o pot feri, ci numai zeii, iar cea care o anunță e rațiunea. Cel care are această pace poate fi singur toată viața.

24. Ce fac copii atunci când sunt singuri? Se joacă, adună pietricele şi nisip din care fac mici castele pe care apoi le distrug. Astfel, nu duc niciodată lipsă de distracție. Ceea ce ei fac din nebunie şi din copilărie, poți să faci tu din înțelepciune şi rațiune? Avem pietricelele şi nisip pretutindeni. De altfel, avem atâtea de construit în noi şi atâtea de distrus! Să nu ne plângem că suntem singuri!

25. Vrei să fii precum comedianții proşti, care nu pot cânta decât împreună cu ceilalți?

26. Nu există decât două lucruri care trebuie înlăturate oamenilor: suficiența şi sfidarea.

27. Santinelele cer parola tuturor celor care se apropie. Fă la fel, cere parola tuturor faptelor care se prezintă imaginației tale şi nu vei fi niciodată surprins.

28. Ceea ce ne pierde, este faptul că n-am început bine să gustăm filozofia şi vrem să facem pe înțeleptii şi să fim imediat utili celorlalți; vrem să reformăm lumea. Ei, prietene, reformează-te întâi pe tine însuți şi apoi arată-le celorlalți un om pe care l-a reformat filozofia. Mâncând cu ei, plimbându-te cu ei, instruieşte-i, prin exemplul tău; cedează în fața tuturor, preferă-i pe ei ție însuți, suportă totul din partea lor. Astfel, le vei fi util.

29. Adevărata nobelețe a omului vine din virtute, nu din naştere. – Sunt mai bun decât tine, tatăl meu era consul, eu sunt tribun, iar tu eşti nimic. – Dragul meu, dacă am fi fost doi cai şi tu mi-ai fi spus: „Tatăl meu era cel mai focos dintre toți caii din vremea lui, iar eu am mult fân, mult orz şi un căpăstru minunat", ți-aş fi spus: "Foarte bine, dar să alergăm..." Nu există în om ceva propriu lui, aşa cum e alergatul pentru cal, şi prin care se poate cunoaşte calitatea sa şi se poate aprecia prețul său? Nu e vorba de pudoare, de fidelitate, de dreptate? Arată-mi deci avantajul pe care îl ai asupra mea în aceste privințe. Dacă îmi spui: „Pot să-ți fac rău, te pot lovi", îți voi răspunde că te lauzi cu o calitate proprie calului si măgarului, nu însă şi omului.

30. Galba fiind ucis, cineva i-a spus lui Rufus: „În prezent, Providența se amestecă în lume. – Nefericitule! i-a răspuns Rufus, crezi că un Galba i-ar fi împiedicat pe zei să guverneze lumea? Ceea ce te făcea să te îndoieşti de Providență era o dovadă a existenței ei."

31. Contează pe cine frecventezi. Daca stai adesea în preajma unui vicios şi dacă nu eşti suficient de puternic, e mai probabil ca el să te corupă decât ca tu să-l corectezi. De vreme ce relațiile cu ignoranții sunt atât de periculoase, trebuie să le abordăm cu multă înțelepciune şi prudență.

32. Un cântăreț din luthvede îndată ce şi-a luat luthul vede ce coarde nu sună bine şi le acordează cu uşurință. Pentru a trăi în siguranță în ceea ce priveşte relațiile cu oamenii, înțeleptul trebuie să posede arta de a face cu ei ceea ce cântărețul din luth face cu coardele sale: le vede pe cele care nu sună bine, le acordează şi reinstaurează armonia. Socrate avea această artă.

33. Cum se întâmplă că ignoranții sunt întotdeauna mai puternici decât tine în dispute şi că în cele din urmă te reduc la tăcere? – Pentru că ei sunt convinşi de falsele lor precepte, iar voi nu sunteți la fel de convinşi de adevărul maximelor voastre; ele nu pornesc din inimă, ci doar de pe buze; de aceea ele sunt debile şi mor. Ele expun acea mizerabilă virtute despre care încercați să vorbiți batjocurii publice, şi astfel se topesc precum ceara la soare. Îndepărtați-vă deci de soare dacă nu aveți deocamdată decât opinii de ceară.

34. Atunci când acuzi Providența, coboară în tine însuți şi îi vei găsi justificare. În ce privință cel rău e tratat mai bine decât tine? Cu ce e el mai bogat? Dar examinează-i interiorul, vezi viața pe care o duce: te-ar supăra să fii ca el... Acest lucru îl spuneam mai deunăzi unui tânăr indignat de prosperitatea lui Philostorgus. – Dar, i-am spus, ai vrea să te culci cu Sura? – Pe toți zeii, mi-a raspuns, mai degrabă aş muri. – Atunci de ce te indignezi de faptul că Philostorgus primeşte ceva în schimbul a ceea ce-i vinde Surei? Şi de ce crezi că e fericit, dacă are parte de lucruri pe care le deteşti? Cum te-a tratat rău Providența, dacă ți-a dat ceea ce avea ea mai bun? Înțelepciunea nu e mai valoroasă decât bogăția? Nu te plânge atunci, pentru că ceea ce ai tu e mai prețios.

35. Când ți se aduce o veste rea, aminteşte-ți că ea nu te priveşte, pentru că nu priveşte niciunul din lucrurile care stau în puterea ta. – Dar mi se aduce o acuzație importantă, sunt acuzat de blasfemie. – Şi ce-i cu asta? Socrate n-a fost şi el acuzat? – Dar aş putea fi condamnat. – Socrate n-a fost şi el condamnat? Ține bine minte că durerea nu există decât acolo unde există greşeală. Aceste două lucruri sunt imposibil de separat. Nu te considera deci nefericit. Cine a fost mai nefericit, după parerea ta, Socrate sau cei care l-au condamnat? Nu tu eşti deci în pericol, ci cei care te judecă, pentru că tu nu poți muri vinovat, dar ei pot trimite la moarte un nevinovat.

36. Aşa cum medicina recomandă celor care suferă de boli cronice să schimbe aerul, tot astfel filozofia recomandă celor care au vicii înveterate acelaşi lucru, pentru ca locurile în care s-au născut n-ar putea decât să le accentueze.

37. Cum să nu judecăm greşit? Suntem învățați să facem acest lucru încă din copilărie. Atunci când învățăm să mergem ne lovim de o piatră şi începem să plângem, doica, în loc să ne certe, se apucă să bată piatra. Doamne, dar ce a facut sărmana piatră? Trebuia să ghicească faptul că ne vom lovi de ea şi să-şi schimbe locul? Când suntem mai mari şi, venind de la baie, nu ne găsim cina gata, ne supărăm, tunăm şi fulgerăm, iar pedagogul nostru, în loc să reprime

această furie, începe şi el să bombăne şi chiar să-l bată pe bucătar. – Prietene, ai fost angajat ca pedagog al bucătarului sau al copilului? Potoleşte deci furia şi corectează nerăbdarea discipolului tău. Când suntem oameni în toată firea şi avem îndatoriri, avem în fiecare zi în faţa ochilor aceleaşi exemple. Iată de ce trăim şi murim copii. Ce înseamnă să fii copil? La fel cum, în muzică sau în litere, îl numim copil pe cel care nu le ştie sau le ştie prost, tot astfel, în viaţă, îl numim copil pe cel care nu ştie să traiască şi care nu are opinii sănătoase.

38. Sănătatea e un lucru bun, boala e ceva rău. – Limbajul acesta e fals. Să-ţi foloseşti bine sănătatea e un lucru bun, să o folosesti rău e un lucru rău. Să-ţi foloseşti bine boala e un lucru bun, să o foloseşti rău e un lucru rău. Tragem foloase de pe urma a orice, chiar şi a morţii. Meneceu, fiul lui Creon, nu a tras foloase de pe urma faptului că s-a sacrificat pentru patrie? Şi-a dovedit astfel pietatea, generozitatea, fidelitatea, curajul. Dacă ar fi ţinut la viaţă, ar fi pierdut toate acestea şi ar fi dat dovadă, dimpotrivă, de vicii: ingratitudine, impietate, infidelitate, laşitate. Desprindeţi-vă deci de idolii voştri de lut şi, pentru a fi liberi, deschideţi-vă ochii către adevăr.

39. Un maestru de palestre mă învaţă să-mi fortific gâtul umerii, braţele, punându-mă să fac exerciţii dureroase. „Ridică această greutate cu amândouă mâinile, îmi va spune, şi cât mai sus.” Şi cu cât greutatea este mai mare, cu atâta nervii mei devin mai puternici. La fel se întâmplă şi cu un om care mă persecută şi mă jigneşte: mă face să-mi exersez răbdarea, blândeţea, clemenţa, exerciţiu util în alt fel decât exerciţiile corporale.

40. Am un vecin rău, un tată rău. Ei nu sunt răi decât pentru ei, pentru mine sunt foarte buni, căci îmi exersează şi-mi fortifică blândeţea, simţul dreptăţii, răbdarea. Iată toiagul lui Mercur; nu va transforma în aur tot ceea ce va atinge, ar fi puţin lucru, ci va transforma în lucruri bune, toate lucrurile care trec drept rele: boala, sărăcia, dezonoarea şi chiar moartea.

41. Ai înghiţit câteva precepte de filozofie şi vrei de îndată să le şi predai altora. Ce faci tu este să vomiţi ceea ce n-ai digerat, aşa cum face un stomac bolnav cu hrana. Digeră mai întâi, prietene, şi vei vedea o transformare majoră. – Dar cutare a deschis o şcoală, vreau şi eu să deschid una. – Biet sclav, o şcoală se deschide din capriciu sau din întâmplare? Trebuie sa fi ajuns la o vârstă matură, să fi dus un anumit fel de viaţă şi să fii chemat de zei pentru aceasta; altfel eşti un impostor şi un necredincios. Deschizi un cabinet medical şi ai leacuri, dar nu ştii cum să le aplici şi nici la ce folosesc.

42. Unul din discipolii mei, care avea o oarecare înclinaţie pentru filozofia cinică, m-a întrebat într-o zi care ar trebui să fie filozofia acestei secte, şi ce ar trebui făcut pentru a reuşi în această privinţă. – Prietene, i-am răspuns, tot ce-ţi pot spune este ca orice om care întreprinde ceva atât de vast fără a fi chemat de zei e la fel de nebun ca acela care ar intra într-o casă mare pentru a face pe stăpânul, sau ca Thersit care voia să facă pe Agamemnon. – Dar mă voi obişnui cu

zdrențele, cu o haină peticită; îmi voi lua o bocea şi un baston şi voi arunca injurii tuturor. – Prietene, dacă tu crezi că în acest lucru constă această filozofie, atunci judeci cu totul greşit. Filozoful cinic e un om pătruns de pudoare şi care nu se teme să se expună tot timpul privirii oamenilor, pentru că nu face nimic indecent. E un om trimis de zei pentru ai transforma pe oameni şi pentru a-i învăța, prin exemplul său, că gol, fără bunuri fără alt acoperiş decât cerul şi fără alt pat decât pământul, poți fi fericit; e un om care-i tratează pe vicioşi, oricât de mari ar fi, ca pe nişte sclavi; e un om care, maltratat şi bătut, îi iubeşte şi-i binecuvântează pe cei care-l maltratează şi-l bat; e un om care-i tratează pe toți oamenii ca pe copii săi, care veghează asupra lor, care-i avertizează cu bunătate şi cu tandrețe, ca un părinte, ca un frate şi ca un ministru al zeilor însişi; în fine, e un om pe care, în ciuda faptului că e atât de umil, regii şi împărații îl privesc cu respect. În acest fel l-a privit Alexandru pe Diogene.

43. Hercule, supus încercărilor de către Euristeu, nu se considera nefericit şi executa ceea ce-i poruncea tiranul. Iar tu, pus la încercare de zei, de zeii care te-au creat, strigi, te plângi şi te consideri nefericit! Câtă slabiciune! Ce laşitate!

44. Ai fost condamnat la exil. Există un loc dincolo de această lume în care m-ar putea trimite? Şi, oriunde m-aş duce, nu voi găsi un cer, un soare, o lună, stele? Nu voi avea vise, prevestiri? Nu voi putea avea o relație cu zeii?

45. Un obraznic l-a întrebat într-o zi pe Diogene: „Tu eşti acel Diogene care crede că nu există zei? – Sunt Diogene, i-a răspuns el, şi cred într-o asemenea masură că există zei, încât sunt convins ca ei te urăsc.”

46. Dacă priveşti cu atenție vederile largi ale unui filozof adevărat şi luminile spiritului său, îl vei considera clarvăzător. Pe lângă el, Argus însuşi, cu toți ochii săi, îți va părea un orb.

47. Şcoala filozofului este asemenea cabinetului unui doctor. Nu te duci acolo de plăcere, ci pentru a încerca o durere salvatoare. Unul are umărul dislocat, altul un abces; acela are o băşică, acesta o rană la cap. Plăcerea este cea care-i va vindeca?

48. Zeii i-au creat pe toți oamenii pentru a fi fericiți; ei nu sunt nefericiți decât din vina lor.

49. Prietenul, sau fiul tău a plecat, te-a părăsit şi tu plângi. Nu ştiai că omul e un călător? Suferi din pricina nebuniei tale. Sperai că vei avea întotdeauna obiectele plăcerii tale şi că te vei bucura mereu de locuri şi de relații plăcute? Cine ți-a promis acest lucru?

50. Eşti supărat că părăseşti un loc atât de frumos: gemi, plângi. Eşti deci mai nefericit decât corbii şi ciocârliile, căci ele schimbă clima şi traversează mările

fără să geamă şi fără să regrete ceea ce părăsesc. – Dar acestea sunt animale fără raţiune. – Zeii nu te-au înzestrat deci cu raţiune decât pentru a te face nefericit? Ai pretenţia ca oamenii să fie ca arborii înfipţi prin rădăcinile lor şi să nu-şi schimbe niciodată locul? – Dar îmi pierd prietenii. – Ei! Lumea întreagă e plină de prieteni, căci zeii, care sunt prietenii tăi şi te protejează, o umplu. Şi e plină de oameni cu care natura te-a unit. Ulise, care a călătorit atâta, nu şi-a găsit prieteni? Hercule, care a străbătut lumea, nu şi-a găsit şi el?

51. Hercule nu-şi făcea griji că-şi lasă copii orfani, căci ştia că nu există orfani pe lume, şi că toţi oamenii au pretutindeni un părinte care are grijă de ei şi care nu-i părăseşte niciodată.

52. Fericirea şi dorinţa nu pot exista împreună.

53. Vrei să îmbătrâneşti şi nu vrei să vezi murind pe niciunul din cei pe care îi iubeşti. Adică ai vrea ca toţi prietenii tăi să fie nemuritori şi ca zeii să-şi schimbe legile şi ordinea lumii doar pentru tine? Este acest lucru drept, ai tu dreptate?

54. Tocmai ai primit veşti de la Roma, şi iată-te în tristeţe şi în doliu. E posibil ca ceea ce se petrece la două sute de leghe de tine să te facă nefericit? Ei, spune te rog ce se poate întâmpla acolo unde tu nu eşti?

55. Ce viaţă duci? După ce ai dormit bine, te trezeşti când vrei, caşti, râzi , te speli pe faţă. Apoi, sau iei cine ştie ce carte proastă, pentru a-ţi ucide timpul, sau scrii cine ştie ce fleac pentru a fi admirat. După aceea ieşi, faci vizite, te plimbi şi te distrezi. Te întorci, faci baie, cinezi şi te duci la culcare. Nu voi arăta misterele acestei tenebre, sunt prea uşor de ghicit. Cu moravurile unui epicurian şi ale unui desfrânat, tu vorbeşti ca Zenon sau Socrate. Prietene, schimbă-ţi sau moravurile, sau limbajul. Cel care falsifică titlul de cetăţean roman e sever pedepsit. Iar cei care falsifică titlul măreţ de filozof vor scăpa nepedepsiţi? Acest lucru e imposibil, căci ar fi împotriva legii imuabile a zeilor, care face ca toate pedepsele să fie proporţionale cu crimele.

56. Socrate iubea copiii, dar îi iubea ca un om liber care-şi amintea că zeii trebuie iubiţi mai mult decât oricine altcineva. Iată de ce n-a făcut şi n-a spus niciodată nimic care să fie demn de un om de bine, nici atunci când s-a apărat în faţa judecătorilor săi, nici atunci când s-a condamnat el singur la o amendă, nici când a fost în agora, nici când a mers la război. În timp ce pentru noi totul e un pretext de laşitate şi de umilinţă, un fiu, o mamă, un tată. Totuşi, n-ar trebui să fim nefericiţi pentru nimeni ci, din contră, să facem ca toate creaturile să servească fericirii noastre, mai ales zeii, care n-au creat pentru a fi fericiţi.

57. Ce e un filozof? E un om care, dacă vrei să-l asculţi, te va elibera într-un mod mai sigur decât toţi pretorii.

58. Cel care se supune oamenilor s-a supus mai înainte lucrurilor.

59. Te temi să vorbeşti despre moarte, ca şi cum ar fi ceva de rău augur. Nu există aşa ceva în niciunul din lucrurile care nu fac decât să marcheze o acțiune a naturii. Dar lenea, timiditatea, laşitatea, neruşinarea şi celelalte vicii sunt de rău augur. Şi, mai mult decât atât, chiar dacă evităm lucrul în sine, n-ar trebui să ne temem să pronunțăm cuvântul.

60. Omul de bine, adevăratul înțelept, îşi aminteşte adesea cine este, de unde vine, cine l-a creat, stă întotdeauna la locul său şi nu caută decât să-şi arate ascultarea față de zei, spunându-le: „Vreți să fiu aici în continuare, sunt. Vreți să plec, plec. Căci, de vreme ce exist doar pentru voi, nu plec decât pentru voi şi am întotdeauna în fața ochilor poruncile şi interdicțiile voastre."

61. Zeii mă lasă în sărăcie, în umilință, în captivitate. Acest lucru nu-l fac din ură pentru mine, căci ce stăpân urăşte un servitor fidel? Nu e nici din neglijență, caci ei nu neglijează nici cele mai mici lucruri. Ci vor să mă pună la încercare, vor să vadă dacă sunt un bun soldat, un bun cetățean, vor să vadă dacă le servesc martor pe lângă ceilalți oameni.

62. Înlocuieşte toate plăcerile de care aveai parte în patria ta şi pe care le-ai pierdut cu cea de a te gândi că îi asculți pe zei şi că acum îți faci cu adevărat datoria, datoria unui om înțelept şi a unui om de bine. Şi e un mare avantaj să îți poți spune: „La această oră, filozofii spun lucruri mari în şcolile lor, ei explică toate datoriile unui om de bine, dar eu le practic. Ei explică virtuțile mele, mă laudă fără să ştie, căci eu îndeplinesc lucrurile pe care ei le laudă şi le predau."

63. Nici victoriile de la jocurile olimpice, nici cele de la bătălii nu-l fac pe om fericit. Singurele care-l fac fericit sunt cele pe care le obține în luptă cu el însuşi. Ispitele şi încercările sunt bătălii. Ai fost învins o dată, de două ori, de mai multe ori; luptă în continuare. Dacă învingi o dată, vei fi fericit toată viața, ca unul care a învins întotdeauna.

64. Datoria mea, atâta timp cât sunt în viață, este să le mulțumesc zeilor pentru tot, să-i laud în toate, fie în public, fie în particular şi să nu încetez să-i binecuvântez decât atunci când voi înceta să mai trăiesc.

65. Zeii nu mi-au dat prea mult bine; n-au vrut să trăiesc în belşug şi în desfătări. Dar de ce să mă plâng? S-au purtat le fel cu Hercule, care era fiul lor, şi încă ce fiu!

66. Alungă-ți dorințele şi temerile şi nu va mai exista niciun tiran pentru tine.

67. Diogene a spus foarte bine că singurul mijloc de a-ți păstra libertatea este să fii întotdeauna gata să mori fără ezitare.

68. Acelaşi Diogene i-a scris regelui perşilor: „Nu e în puterea ta să-i faci pe atenieni sclavi mai mult decât să-i faci sclavi pe peşti. Un peşte vă trăi mai mult pe uscat decât un atenian în sclavie.”

69. Există sclavi mari şi mici. Cei mici sunt cei care devin sclavi pentru lucruri mărunte, pentru mese, pentru o locuință, pentru mici servicii. Cei mari sunt cei care devin sclavi pentru un consulat, pentru guvernarea unei provincii. Îi vezi pe cei care poartă securea şi biciul – aceştia sunt mai sclavi decât ceilalți.

70. Pentru a judeca dacă un om e liber, nu privi la demnitățile sale, căci, din contră, cu cât e mai sus, cu atât e mai sclav. – Dar, îmi vei spune, văd că aceştia fac ce vor. – Ştiu. Dar aceştia sunt ca sclavii care se bucură de câteva zile de saturnalii, când stăpânul e absent. Aşteaptă să treacă sărbatoarea sau să se întoarcă stăpânul şi vei vedea. – Cine e stapânul lor? – E orice om care are puterea de a le da sau de a le lua ceea ce îşi doreşte.

71. Trebuie ca un împărat să aibă merite extraordinare pentru ca oamenii să-i fie fideli doar din iubire.

72. Nu te teme de nimic, nu dori nimic şi niciun om nu va avea pentru tine nimic teribil sau formidabil, nu mai mult decât un cal pentru alt cal, sau o albină pentru altă albină. Nu vezi că dorințele şi temerile tale sunt garnizoana pe care stăpânii tăi o întreţin în sufletul tău, ca într-o citadelă, pentru a o cuceri? Alungă această garnizoană, preia puterea asupra fortului tău şi vei fi liber.

73. Ce fac călătorii prudenți atunci când aud că drumurile pe unde ar trebui să treacă sunt pline de hoți? Nu-şi continuă singuri drumul, ci aşteaptă să meargă alături de suita unui ambasador, a unui chestor sau a unui proconsul. Cu această precauție, îşi sfârşesc călătoria în mod fericit. Înțeleptul face la fel în această lume. Peste tot e plin de tâlhari, de tirani, de mizerie şi de nenorociri. Cum să treci singur printre ele fără să fii în pericol? Pe cine să aştepti? Şi cui să te alături? Unui magistrat, unui consul, unui pretor? Dar aceştia sunt duşmanii cei mai de temut. Înțeleptul aşteptă deci un tovarăş sigur, fidel şi incapabil de a fi luat prin surprindere, iar pe acest tovarăş îl va găsi în zei. Se alătură deci lor, merge cu ei şi trece fericit prin toate primejdiile acestei lumi.

74. Tot ceea ce ai, ai primit. Cel care ți-a dat totul îți cere ceva? Nu eşti doar nebun, ci şi ingrat şi nedrept dacă îi opui rezistență.

75. Ai obținut consulatul şi eşti guvernator de provincie. Prin cine? Prin Felicion? Eu n-aş vrea să trăiesc, dacă ar trebui să trăiesc fiindu-i dator lui Felicion, să-i suport orgoliul şi insolența de sclav. Căci ştiu ce înseamnă un sclav care se crede fericit şi care are un noroc chior. Dar tu, tu eşti liber? Mă vei întreba. – Nu, lucrez la asta; n-am ajuns încă la libertate; nu pot încă să-mi privesc ferm stăpânii; sunt încă ataşat de trupul meu şi, aşa plăpând cum e, vreau să-l păstrez; îți mărturisesc slăbiciunea mea. Dar vrei să-ți arăt un om cu adevărat

liber? E Diogene. – Cum de el era atât de liber? – Îşi tăiase toate legaturile cu care putea fi ținut în sclavie, era detaşat de toate, izolat din toate părțile şi nimic nu ținea de el. Îi cereai un bun al său, ți-l dădea; piciorul său, ți-l dădea; întregul său trup, ți-l dădea; dar era puternic ataşat de zei şi nimeni nu-l făcea să-şi piardă respectul, obediența, supunerea față de aceşti suverani. Iată de unde venea libertatea sa. – Dar, îmi vei spune tu, iată exemplul unui om singur, şi care nu avea nimic care să-l lege de lume. – Vrei deci exemplul unui om care să nu fi fost singur? Socrate avea soție şi copii şi nu era mai puțin liber decât Diogene, pentru că, la fel ca Diogene, subordonase totul legii şi supunerii în fața legii.

CARTEA A PATRA

1. Cine ar vrea în mod deliberat să traiască în crimă, în nedreptate, în iluzie, în frică, în angoasă, mereu invidios, mereu gelos, mereu timid, mereu nemulțumit, mereu pradă temerilor sale şi mereu frustrat în dorințele sale? Nimeni. Nu există deci niciun om rău care să facă ceea ce vrea, deci niciun om rău care să fie liber.

2. Biet filozof, mi-a spus un mare demnitar care se crede liber şi independent, îndrăzneşti să mă numeşti sclav, pe mine, cel ai cărui strămoşi au fost liberi? Pe mine, care sunt senator, am fost consul şi sunt favoritul împaratului? – Mare senator, dovediți-mi că strămoşii domniei voastre nu au trăit în aceeaşi sclavie. Ştiu, ei au fost generoşi, domnia voastră sunteți laş, interesat, timid; ei au fost cumpătați, domnia voastră trăiți într-un desfrâu groaznic. – Ce legătură are asta cu libertatea? – O mare legătură, căci numiți libertate faptul de a face ceea ce nu vreți? – Dar fac ceea ce vreau, nimeni nu mă poate obliga decât împăratul, stăpânul meu, care e stăpânul tuturor. – Mare consul, ați mărturisit ca aveți un stăpân care vă poate obliga. Să fie acesta stăpânul întregii lumi, acest lucru nu vă lasă decât trista consolare că sunteți sclav într-o mare casă şi printre alte milioane de sclavi.

3. Înțeleptul îşi salvează viața pierzând-o.

4. Dacă Socrate s-ar fi salvat, spui tu, ar mai fi putut fi util oamenilor. – Ei, prietene, ceea ce Socrate a spus refuzând să se salveze şi murind pentru dreptate ne e mult mai util decât tot ceea ce ar fi spus şi făcut după ce s-ar fi salvat.

5. Pentru a câştiga o falsă libertate, oamenii se expun la cele mai mari primejdii: se aruncă în mare, sar de pe cele mai înalte turnuri. Am văzut oraşe întregi dându-şi singure foc. Iar tu, pentru a dobândi o libertate adevărată, sigură şi pe care nimeni nu ți-o va putea răpi, nu faci nimic? Nu-ți dai nici cea mai mică osteneală?

6. Speri că vei fi fericit de îndată ce vei obține ceea ce dorești. Te înșeli. Nici nu-l vei căpata bine, ca vei avea alte neliniști, aceleași supărări, acelaşi dezgust, aceleaşi temeri, aceleaşi dorințe. Fericirea nu constă în a-ți dori ceva şi a te bucura de el, ci în a nu dori. Căci fericirea constă în a fi liber.

7. În loc să-l linguseşti pe un bătrân bogat, mai bine pe un înțelept. Această relație nu te va face să roşeşti şi nu vei pleca cu mâna goală. Dacă nu mă crezi, încearcă. Această încercare nu e deloc ruşinoasă.

8. Reproşurile şi glumele prietenilor tăi să nu te împiedice să-ți schimbi viața. Preferi să rămâi vicios şi să le placi mai degrabă, decât să le displaci devenind virtuos?

9. Aşa cum cea mai mică clipă de neatenție a unui cârmaci duce un vas la pieire, tot astfel cea mai mică neglijență din partea noastră, cea mai mică neatenție poate să ne facă să pierdem toate progresele pe care le-am făcut în materie de înțelepciune. Să veghem deci. Ceea ce trebuie să păstrăm e mai prețios decât un vas plin cu aur. E vorba de pudoare, de fidelitate, de constanță, de supunere în fața poruncilor zeilor, de lipsa durerii, a fricii, într-un cuvânt de adevărata libertate.

10. Unul cere postul de tribun, celălalt comanda armatei, iar eu cer pudoarea şi modestia, căci sunt liber şi prieten cu zeii, pe care-i ascult din toată inima. Nu trebuie deci să fac caz nici de trup, nici de bunuri, nici de demnități, nici de reputație, nici de alte lucruri străine. Căci zeii nu vor să fac caz de aceste lucruri. Dacă ar fi vrut, ar fi făcut ca aceste lucruri să fie bune pentru mine; şi, de vreme ce n-au făcut-o, înseamnă că nu sunt bune, iar eu trebuie să ascult de poruncile lor.

11. Aminteşte-ți că dorința de a avea onoruri, demnități, bogății, nu e singura care ne face sclavi şi supuşi; ci, şi dorința de odihnă, de distracție, de călătorii, de studiu. Într-un cuvânt, toate lucrurile exterioare, oricare ar fi ele, ne transformă în sclavi dacă le respectăm.

12. Ceea ce îi e propriu adevăratei fericiri e faptul că durează veşnic şi că niciun ostacol nu i se poate opune. Tot ceea ce nu are aceste două caracteristici nu reprezintă fericirea adevărată.

13. Examinez oamenii, ceea ce spun, ceea ce fac, nu pentru a-i condamna sau pentru a râde de ei, ci pentru a aplica asupra mea aceste observații, spunând: „Fac aceleaşi greşeli? Când voi înceta să le mai fac? Când mă voi corecta? A trecut puțin de când făceam ca oamenii aceştia. Nu mai păcătuiesc asemenea lor, zeii fie laudați!”

14. Cât de nefericit sunt! Nu am timp să studiez şi să citesc. – Prietene, dar de ce studiezi? Nu e dintr-o curiozitate zădarnică? Dacă e aşa, eşti întradevăr

nefericit. Dar studiul nu trebuie să fie decât pregătirea pentru o viață bună. Începe deci de azi să trăieşti aşa cum trebuie. Pretutindeni îți poți face datoria, iar întâmplările instruiesc mai bine decât cărțile.

15. Să ai mereu în fața ochilor aceste maxime generale: *Ce e al meu? Ce nu e al meu? Ce mi-a fost dat? Ce vor zeii să fac? Ce vor ei să nu fac?* Până acum, ei te-au făcut să te bucuri de timp liber: ți-au dat timp să stai de vorbă cu tine însuți, să citeşti, să meditezi, să scrii despre aceste lucruri importante şi să te pregăteşti. Acest timp ar fi trebuit să-ți fie de ajuns. Acum ei îți spun: „Vino, luptă, arată ce ai învățat, arată-ne dacă eşti un atlet demn de noi, un atlet demn să fie încununat sau eşti unul din acei atleți slabi care cutreieră lumea şi sunt învinşi pretutindeni."

16. Dacă spui că eşti fericit să fii la Roma sau la Atena, eşti pierdut, căci te vei simți sau nefericit că nu te poți întoarce acolo, sau, dacă te întorci, vei fi cuprins de o bucurie care îți va fi fatală. Desprinde-te deci de aceste exaltări: „Ce oraş frumos e Roma! Ce oraş frumos e Atena!" Da, dar fericirea e şi mai frumoasă. Există atâtea probleme la Roma, trebuie să linguşeşti atâția oameni! N-ar trebui să fii încântat că poți scăpa de atâtea probleme şi de atâta trudă în schimbul fericirii?

17. Crezi că te voi numi muncitor dacă îți vei petrece nopți întregi studiind, lucrând, citind? Nu, fără îndoială. Vreau să ştiu la ce aplici acest studiu şi această muncă. Căci nu-l numesc muncitor pe un om care veghează toată noaptea pentru a-şi vedea amanta: spun că e îndrăgostit. Dacă veghezi pentru glorie, voi spune că eşti ambițios. Dacă vrei să câştigi bani, te voi numi interesat şi avar. Dar dacă veghezi pentru a-ți cultiva şi forma rațiunea şi pentru a te obişnui să asculți de natura şi să-ți îndeplineşti îndatoririle, doar atunci te voi numi muncitor, căci iată singura trudă demnă de om.

18. Adevăratele zile de sărbătoare pentru tine sunt cele în care ai înfrânt o ispită, sau ai alungat departe de tine, sau măcar ai făcut să scadă orgoliul, îndrazneala, răutatea, bârfa, invidia, cuvintele obscene, luxul sau alte vicii care te stăpânesc. Acest lucru merită mai mult să faci sacrificii decât faptul că ai obținut consulatul sau comanda unei armate.

19. Înțeleptul se aşteaptă întotdeauna din parte oamenilor răi la mai mult rău decât primeşte. Unul mi-a aruncat injurii; îi sunt recunoscător că nu m-a bătut. M-a bătut, îi sunt recunoscător că nu m-a rănit. M-a rănit, îi sunt recunoscător că nu m-a ucis.

20. Calul e nefericit pentru că nu poate să cânte? Nu, ci pentru că nu poate alerga. Câinele e nefericit pentru că nu poate să zboare? Nu, ci fiindcă nu este iubit. Omul e nefericit pentru că nu poate să sugrume lei şi să facă lucruri extraordinare? Nu, deoarece nu pentru aceste lucruri a fost creat. Dar e

nefericit atunci când şi-a pierdut pudoarea, bunătatea, fidelitatea, dreptatea şi ca acele calități divine pe care zeii le-au pus în sufletul său s-au şters.

21. A cui e această medalie? A lui Traian? O iau şi o păstrez. A lui Nero? O resping. Fă la fel cu toate lucrurile bune şi rele. Cine e acest om? E un om blând, sociabil, bun, răbdător, prietenos. Îl primesc, îl fac concetățeanul, vecinul, prietenul, tovarașul meu, gazda mea. Dar acesta cine e? E un om care are ceva din Nero: e mânios, rău, neclintit, nu iartă nicodată. Îl resping. De ce mi-ai spus că e un om? Un om mânios, răzbunator, nu e om, aşa cum un măr din ceara nu e măr, ci are doar forma şi culoarea acestuia.

22. Scriem maxime frumoase; dar suntem noi pătrunşi de ele, le punem în practică? Iar ceea ce se spune despre lacedemonieni, ca erau *lei la ei acasă şi maimuțe la Efes*, nu se potriveşte şi majorității filozofilor noştri? Suntem lei în casa noastră şi maimuțe în public.

23. E firesc şi drept ca acela care se dedică în întregime unui lucru să reuşească şi să aibe un avantaj asupra aceluia care nu face acest lucru. Un astfel de om nu munceşte toată viața decât pentru a aduna bunuri şi a obține onoruri: de cum se trezeşte, se întreabă cum ar putea să-l linguşească pe un servitor al împăratului şi pe un comediant care e iubit de acesta; sare înaintea lor, îi laudă, le face daruri. În toate rugăciunile şi sacrificiile sale, el nu cere zeilor decât să le fie pe plac. În fiecare seară îşi face examenul conştiinței: „În ce am greşit? Ce am făcut? Am omis ceva din ceea ce trebuia să fac? Am omis să-i spun stăpânului meu cutare laudă care i-ar fi plăcut mai mult? Am lăsat să-mi scape în mod imprudent un adevăr care i-ar fi putut displăcea? Am uitat să-i aplaud defectele şi să laud vreo nedreptate, vreo răutate pe care a comis-o? Dacă, din întâmplare, i-a scăpat vreun cuvânt demn de un om de bine, regretă, face penitența şi se crede pierdut. Iată cum munceşte în interesul său, iată cum face bunuri. Iar tu nu curtezi pe nimeni, nu lauzi pe nimeni, îți cultivi sufletul, te străduieşti să acumulezi opinii sănătoase; examenul tău de conştiință diferă mult de al celui dintâi. Tu te întrebi: „Am neglijat vreun lucru din cele care contribuie la fericire şi care plac zeilor? Am comis vreun lucru împotriva prieteniei, a societății, a dreptății? Am omis să fac ceea ce ar trebui să facă un om de bine?” Având dorințe şi sentimente contrare şi aplicându-le atât de diferit, cum de eşti supărat că nu-l ajungi pe cel dintâi în materie de avere? De ce îl priveşti cu un ochi invidios? Căci e foarte sigur că, în ceea ce te priveşte, el nu te invidiază deloc. Acest lucru vine din faptul că el, cufundat în ignoranță şi orbire, e foarte convins că se bucură de adevăratele bunuri, iar tu nu eşti destul de luminat, nici destul de ferm în principii pentru a vedea bine şi a simți că toată fericirea e de partea ta.

24. Zeii mi-au dăruit libertatea, iar eu le cunosc poruncile. Nimeni nu poate deci să mă transforme în sclav, căci am eliberatorii şi judecătorii de care am nevoie.

25. Îmi place întotdeauna mai mult ceea ce se întâmplă; căci sunt convins că ceea ce zeii vor e mai bine pentru mine decât ceea ce vreau eu. Mă ataşez deci de ei, îi urmez, transpun asupra lor dorințele, mişcările, temerile mele, voința mea. Într-un cuvânt, nu vreau decât ceea ce vor ei.

26. Ce anume îl face pe un tiran formidabil? Sunt soldații săi, gărzile sale înarmate cu spade şi sulițe. Dar atunci când un copil se apropie de ei, nu se teme. De ce se întamplă acest lucru? Pentru că el nu-şi dă seama de pericol. Iar tu n-ai decât să-ți dai seama de el şi să-l disprețuieşti.

27. Când aud despre cineva că e numit fericit pentru că e favoritul împăratului, întreb mai întâi ce avantaje i-a adus acest lucru. – A obținut postul de guvernator al unei provincii. – Dar a obținut în acelaşi timp şi tot ceea ce-i trebuie pentru a o putea guverna? – Este pretor. – Dar are el tot ceea ce trebuie pentru a fi pretor? Nu funcțiile te fac fericit, ci faptul de a le exercita bine şi de a te folosi bine de ele.

28. Aruncăm în mulțime smochine şi alune. Copiii se bat pentru a le aduna. Dar oamenii nu le dau atenție. Se distribuie posturi de guvernator în provincie: sunt lucruri pentru copii. Pentru mine acestea nu sunt decât smochine şi alune. Îmi cade din întâmplare una pe robă, o iau şi o mănânc. Mai mult nu merită; nu mă voi apleca pentru a o lua şi nici nu voi împinge pe nimeni.

29. Nu te gândeşti decât să locuieşti în palate, să ai în jurul tău o mulțime de oameni care să te servească, să fii îmbrăcat luxos, să ai echipaje de vânătoare, muzicanți şi trupe de comedianți. Crezi că te invidiez pentru astfel de lucruri? Dar ți-ai cultivat rațiunea? Ai încercat să acumulezi opinii sănătoase? Ții la adevăr? De ce eşti atunci supărat că am un oarecare avantaj asupra ta în privința unui lucru pe care tu l-ai neglijat? – Dar acest lucru e foarte important şi foarte prețios. – Cu atât mai bine ca asta simți. Ce te impiedică să te dedici lui? În locul acestor vânători, al acestor muzicieni, al acestor comedianți, încearcă să ai în jurul tău oameni înțelepti. Cine poate avea mai mult timp liber, mai multe cărți, mai mulți învățați decât tine? Începe să faci acest lucru, dedică o mică parte din timpul tău rațiunii. Într-un cuvânt alege. Dacă continui să te dedici acestor lucruri exterioare, vei avea desigur, mobile mai rare şi mai strălucitoare decât toți ceilalți, dar biata ta rațiune, astfel neglijată, va fi limitată, murdară, dezgustătoare.

30. De ce oamenii nu gândesc despre filozofie ca despre celelalte arte? Daca un mesteşugar nu-şi face bine treaba, oamenii se leagă doar de el, spun că e un mesteşugar prost, dar nu spun acest lucru şi despre mesteşugul lui. Dar dacă un filozof face o greşeală, nu se spune: „E un filozof prost, nu e un filozof.”, ci: „Iată ce înseamnă filozofia; filozofia nu e bună de nimic.” De unde vine această nedreptate? Din faptul că nu există artă pe care oamenii să nu o cunoască şi să o cultive mai mult decât o fac cu filozofia, sau mai degrabă din faptul ca pasiunile nu-i orbesc pe oameni atunci când e vorba de arte, care-i

flatează sau le sunt utile, ci îi orbesc în privința lucrurilor care-i jenează, îi condamnă şi-i contrazic.

31. Ne credem muzicieni dacă am cumpărat o carte de muzică, o vioară şi un arcuş? Ne credem generali dacă avem o bonetă şi un sorț de piele? Dar tu te crezi filozof dacă ai o barbă lungă, o bocea, un baston şi o mantie. Prietene, veşmântul e potrivit artei; dar numele e dat de artă nu de veşmânt.

32. Aminteşte-ți de ce spunea Euphrates, care a făcut bine că a ascuns mult timp că era filozof; căci, în afara faptului că astfel s-a convins că nu făcea nimic pentru a fi văzut de oameni şi ca făcea totul pentru zei şi pentru el însuşi, avea consolarea că, luptând singur, se expunea astfel singur, şi nu-şi punea în primejdie nici semenii, nici filozofia prin greşelile care i-ar fi putut scăpa şi în sfârşit, avea plăcerea secretă de a fi recunoscut ca filozof mai curând după acțiunile sale decât după veşminte.

33. Există oameni atât de orbi încât nu l-ar fi crezut nici pe însuşi Vulcan un bun fierar dacă n-ar fi avut o bonetă. Ce prostie deci să te plângi că nu eşti recunoscut de un judecător atât de prost cum e mulțimea, care nu deosebeşte oamenii decât după însemne! Astfel, Socrate era un necunoscut pentru majoritatea oamenilor. Mergeau la el să-l roage să-i ducă la un filozof, iar el îi ducea. S-a plâns el vreodată că nu era luat el însuşi drept filozof? Nu, el nu avea niciun însemn în acest sens şi era încântat că e filozof fără a părea astfel. Cine a fost mai filozof decât el? Fii la fel: filozofia să nu fie vizibilă decât din acțiunile tale.

34. Prietene, antrenează-te îndelung împotriva ispitelor, a dorințelor; observă-ți toate mişcările şi vezi dacă nu cumva ai poftele unui bolnav sau unei femei palide. Încearcă să te ascunzi mult timp. Nu filozofa decât pentru tine. Astfel apar roadele. Sămânța stă mult timp ascunsă în pământ; ea creşte încetul cu încetul pentru a ajunge la maturitate. Dar, dacă are un spin înainte ca tulpina sa să fi crescut îndeajuns, ea e imperfectă, nu e decât o plantă din grădina lui Adonis. Dorința unei glorii vane te-a făcut să apari înainte de timp, dar frigul sau căldura te-au ucis. Pari viu, pentru că pari ca începi să înfloreşti, dar eşti mort, pentru că ai rădăcina secătuită.

35. Setea cuiva care are febră e diferită de cea a unui om sănătos. Cel din urmă, dacă a băut, e mulțumit, setea sa s-a potolit. Dar celălalt, după un moment de plăcere, are dureri de inimă; la el, apa se transformă în bilă; vomită, are frisoane, iar setea sa devine şi mai arzătoare. E la fel ca acela care adună bogații cu lăcomie, care adună funcții cu lăcomie, care posedă o femeie frumoasă cu lăcomie. Iată setea celui care are febră. De aici apar gelozia, teama, cuvintele murdare, dorințele impure, acțiunile obscene. Prietene, odinioară erai atât de înțelept, atât de pudic! Ce s-a ales de acea pudoare şi acea înțelepciune? În loc să citeşti operele lui Chrysip şi ale lui Zenon, nu mai citeşti decât carți abominabile, cărțile lui Aristide şi ale lui Evenus. În loc să-i

admiri pe Socrate şi pe Diogene şi să le urmezi exemplul, tu nu-i admiri şi nu-i imiți decât pe cei care ştiu să corupă femeile şi să abuzeze de ele; vrei să fii frumos, te împodobeşti şi chiar te fardezi pentru a deveni cât se poate de frumos, ai haine strălucitoare şi te ruinezi cheltuind banii pe esențe şi parfumuri. Revino-ți, luptă cu tine însuți, recapătă-ți pudoarea, demnitatea, libertatea; într-un cuvânt, încearcă să redevii om. Ştiu o vreme în care dacă ți s-ar fi spus: „Un oarecare îl va face pe Epictet adulterin, îl va face să poarte un anumit fel de haine şi-l va obliga să se parfumeze", ai fi sărit imediat în ajutorul meu şi cred că l-ai fi ucis. Nu e vorba aici să ucizi pe nimeni; nu trebuie decât să te întorci la tine însuți. Nu eşti tu cel mai capabil să te convingi pe tine însuți? Începe prin a condamna ceea ce ai făcut. Dar grăbeşte-te, înainte de a te lăsa dus de torent.

36. Nu te descuraja şi imită-i pe maeştrii de exerciții fizice care, când un tânăr e la pamânt, îi ordonă să se ridice şi să lupte. Vorbeşte la fel cu sufletul tău. Nu e nimic mai suplu decât sufletul uman; nu trebuie decât să vrei, şi totul e gata. Dar dacă te dai bătut, eşti pierdut; nu te vei mai ridica niciodată în viață: pierderea şi salvarea ta sunt în tine.

37. În ce ocupație vrei să te surprindă moartea? În ceea ce mă priveşte, aş vrea să mă surprindă într-o activitate demnă de un bărbat, mareață, generoasă şi utilă oamenilor. Sau, mai degrabă, aş vrea să mă găsească corectându-mă pe mine însumi şi atent la îndatoririle mele, pentru ca în acel moment să fiu în stare să-mi ridic spre cer mâinile curate şi să spun zeilor: „Nu am neglijat niciodată calitățile pe care le-am primit de la voi pentru a vă cunoaşte înțelepciunea şi a mă supune ei; atât cât am putut, am încercat să nu vă dezonorez niciodată. Nu m-am plâns niciodată de voi; nu m-am supărat niciodată din pricina lucrurilor pe care mi le-ați trimis; nu mi-am dorit să le pot schimba. N-am încălcat niciuna din poruncile pe care mi le-ați dat, Vă sunt recunoscător că m-ați creat. M-am folosit de bunurile primite de la voi aşa cum mi-ați permis s-o fac; vreți să mi le luati, vi le dau, sunt ale voastre, puteți dispune de ele aşa cum vreți. Mă predau şi pe mine însumi în mâinile voastre."

38. Depinde de tine să foloseşti aşa cum trebuie toate evenimentele. Nu mai spune deci: „Ce se va întâmpla?" Ce-ți pasă ce se întâmplă, de vreme ce poți să-l foloseşti bine şi de vreme ce orice accident poate deveni un prilej de nespusă fericire? Hercule şi-a spus vreodată: „De ce nu-mi apare în față un leu sau un mistreț uriaş! Ce-ar fi să am prilejul de a lupta cu oameni monstruoşi şi cruzi! " De ce te îngrijorezi? Dacă un mistreț înfricoşător îți apare în față, lupta va fi mai măreață şi mai glorioasă. Dacă întâlneşti în drumul tău oameni fioroşi şi neînduplecați, cu atât va fi mai mare meritul tău dacă vei scăpa lumea de ei. – Dar dacă voi muri? – Ei bine, vei muri purtându-te ca un erou. Ce vrei mai mult?

39. Nimic nu e gratis. Vrei să ajungi consul? Trebuie să te rogi, să te milogesti, să săruți mâna unuia şi altuia, să stai la poarta sa, să treci prin mii de umilințe şi

de gesturi nedemne, să trimiți în fiecare zi alte daruri. Şi ce înseamnă să fii consul? Să porți înaintea ta douasprezece mănunchiuri de vergi, să te aşezi de trei sau patru ori într-un tribunal, să dai popoarelor jocuri şi festinuri, atâta tot. Iar pentru a fi liber de pasiuni şi de tulburări, pentru a fi consecvent şi generos, pentru a putea dormi atunci când trebuie să dormi şi veghea atunci când trebuie să veghezi, pentru a nu avea nicio temere nu vrei să dai nimic, nu vrei să trudeşti deloc? Judecă tu însuți şi spune dacă ai dreptate.

40. Curățenia e pentru trup ceea ce puritatea e pentru suflet. Natura însăşi te învață curățenia. Cum nu e posibil ca după ce ai mâncat să-ți rămână ceva între dinți, ea îți oferă apă şi-ți porunceşte să-ți clăteşti gura, pentru a fi un om, iar nu o maimuță sau un porc. Ea îți oferă o baie, ulei, lenjerie, pieptene şi sodă împotriva sudorii şi a murdăriei de pe pielea ta. Dacă nu te serveşti de ele, înseamnă că nu eşti om. Nu ai grijă de calul tău țesălându-l şi spălându-l? Nu-ți trata deci trupul mai rău decât îți tratezi calul sau câinele: spală-l, curăță-l şi fă astfel încât nimeni să nu se ferească de tine, căci cine nu se fereşte de un om murdar şi care miroase urât? Dar dacă vrei să fii murdar şi urât mirositor, fii astfel în singurătate şi bucură-te de murdăria ta; părăseşte oraşul, du-te într-un deşert şi nu-ți otrăvi vecinii şi prietenii. Tu nu eşti altceva decât un gunoi şi mai îndrăzneşti să vii cu noi în temple, unde e interzis să scuipi sau să sufli nasul.

41. Dacă un filozof murdar, neîngrijit şi arătând ca un criminal care iese de la închisoare îmi debitează frumoasele sale maxime, cum mă va atrage el? Cum mă va face să iubesc filozofia, daca ea lasă oamenii într-o asemenea stare? Nu pot nici macăr să-l ascult, şi pentru nimic în lume nu l-aş urma. Să dăm deci dovadă de curățenie şi de decență. Le spun aceleaşi lucruri discipolilor. În ceea ce mă priveşte, îmi place mai mult ca un tânăr care vrea să se dedice filozofiei să vină să mă asculte curat şi decent îmbrăcat, decât să vină murdar, cu părul gras şi nepieptănat. Căci astfel îmi dau seama dacă ştie ce e frumos, cuviincios şi cinstit. Are grijă de frumusețea sa pe care o cunoaşte. Astfel, putem spera că va avea grijă şi de cea de care va afla, de acea frumusețe interioară care constă în a-şi folosi rațiunea, față de care frumuseşea trupului e urâțenie. Dar dacă un om vine murdar, urât, acoperit de praf şi de mizerie, cu părul încâlcit şi nepieptănat, cu barba până la brâu, ce pot să-i spun pentru a-l face să cunoască frumusețea despre care el nu are nicio idee? E un porc care va prefera întotdeauna groapa sa cu noroi celei mai frumoase fântâni.

42. Încetezi pentru o clipă să fii atent la tine însuți şi crezi că poți să te reîntorci la tine când doreşti. Te înşeli. O mică greşeală neglijată azi te va împinge mâine într-una mai mare, iar această neglijență repetată se va transforma în cele din urmă într-un obicei pe care nu îl vei mai putea corecta.

43. Tot ceea ce putem înlocui în mod util poate fi abandonat într-un mod şi mai util pentru noi.

44. Atenția e necesară în toate, chiar şi în plăceri. Ai văzut ceva în viață care să poată fi realizat mai bine în mod neglijent?

45. Nu lauzi pe cineva care are atâta putere? – Să fie cât de puternic va dori, e asta treaba mea, sunt eu născut pentru a linguşi? Nu am cui placea, de cine asculta, cui să mă supun? Zeilor şi celor care vin după ei.

46. Binele şi răul nostru nu stau decât în puterea noastră.

47. Nu există ştiință sau artă care să nu dispreţuiască ignoranța şi pe ignoranți. Filozofia să fie deci singura care face caz de aceştia şi care se lasă zdruncinată de reproşurile şi judecățile lor greşite.

48. E imposibil să nu fac greşeli, dar e foarte posibil să fiu mereu atent pentru a mă împiedica să fac greşeli. Iar această atenție continuă scade cu mult numărul greşelilor şi ne scuteşte de unele dintre ele.

49. Când spui că te vei corecta mâine, să ştii că astfel spui că azi vrei să fii laş, neruşinat, desfrânat, mânios, nedrept, interesat, perfid. Iată, câte rele îți permiți. – Dar mâine voi fi alt om. – De ce nu mai degrabă azi? Începe de azi să te pregăteşti pentru mâine, altfel vei aduna mai multe astfel de defecte.

50. Un om ți-a încredințat secretul său şi crezi că e cinstit, drept şi politicos să i-l încredințezi şi tu pe al tău. Eşti naiv, un prost. Aminteşte-ți de ceea ce ai văzut întâmplându-se atât de des. Un soldat în haine civile se aşează lângă un cetățean şi, după câteva cuvinte, începe să-l vorbească de rău pe Cezar. Cetățeanul, câştigat de atâta sinceritate şi crezând că secretul soldatului e garanția fidelității lui, îşi deschide sufletul şi vorbeşte de împărat, iar soldatul, arătând cine este, îl aruncă în închisoare. Iată ceva ce se întâmplă în fiecare zi. Cel care ți-a încredințat secretul său nu are adesea decât masca şi veşmântul unui om cinstit. De altfel, nu e vorba de încredere, ci de neputința de a-şi tine gura; ceea ce ți-a spus la ureche a spus tuturor trecătorilor. E ca un butoi găurit, nu-ți va păstra secretul decât l-a păstrat pe al său.

51. Arată-mi că dai dovadă de pudoare, de fidelitate, de consecvență şi că nu eşti un butoi găurit şi nu voi aştepta să-mi spui secretul tău, voi fi primul care te va ruga să-l asculți pe al meu. Căci e cineva care nu e încântat să găsească un vas atât de curat şi de sigur? Şi cine nu refuză un depozitar care e în acelaşi timp şi un sfătuitor care ne vrea binele şi care e fidel? Cine nu caută şi nu primeşte cu mare plăcere un confident milos, care ia parte tuturor slăbiciunilor noastre şi care ne ajută să ne purtăm povara?

52. Vezi un om curios şi entuziasmat de lucruri străine care nu se află în puterea noastră; fii sigur că e bârfitor şi că nu-ți va păstra niciodată secretul. Nu va trebui să fie amenințat cu tortura pentru a fi făcut să vorbească. O clipire a unei fețe, cea mai mică mângâiere a unui curtean, speranța unei funcții, a unei

însărcinări, dorința de a i se lăsa ceva prin testament sau mii de alte lucruri asemănătoare îi vor smulge secretul tău, şi încă fără prea mult efort.